

Υποκειμενικότητα και διυποκειμενικότητα

Εισαγωγή

Η συνέντευξη προφορικής ιστορίας είναι μια συζήτηση μεταξύ ενός ερευνητή και ενός αφηγητή. Συνήθως ο αφηγητής απαντά σε ερωτήσεις που θέτει ο ερευνητής, έτσι η ιστορία που λέγεται είναι το αποτέλεσμα της επικοινωνίας μεταξύ δύο ατόμων, που και τα δύο εισφέρουν κάτι στη διαδικασία. Σήμερα η θεωρία προφορικής ιστορίας βασίζεται στην ιδέα ότι σε μια συνέντευξη συμμετέχουν δύο υποκειμενικότητες, οι οποίες αλληλεπιδρούν για να παραγάγουν ένα αποτέλεσμα που ονομάζεται διυποκειμενικότητα, και το οποίο είναι εμφανές στα λόγια του αφηγητή. Το κεφάλαιο αυτό διερευνά τις θεωρίες γύρω από αυτή την ιδέα.

Η υποκειμενικότητα αναφέρεται στα στοιχεία που απαρτίζουν την αίσθηση εαυτού ενός ατόμου, την ταυτότητά του όπως διαμορφώνεται και σχηματίζεται από την εμπειρία, την πρόσληψη, τη γλώσσα και την κουλτούρα του –με άλλα λόγια τη συναισθηματική σκευή ενός ατόμου (σε αντίθεση με την αντικειμενικότητα, που υπονοεί μια ουδέτερη ή ανιδιοτελή στάση).¹ Στην προφορική ιστορία μάς ενδιαφέρει ιδιαίτερα πώς ο αφηγητής κατασκευάζει μια ταυτότητα –ή τοποθέτηση υποκειμένου– για το άτομό του αντλώντας από κατάλληλες πολιτισμικές κατασκευές διαθέσιμες στον δημόσιο λόγο. Στο πλαίσιο της προφορικής ιστορίας η διυποκειμενικότητα αναφέρεται στη σχέση μεταξύ ερωτώντος και ερωτώμενου ή, με άλλα λόγια, στη διαπροσωπική δυναμική που αναπτύσσεται στη συνέντευξη, καθώς και στη διαδικασία μέσω της οποίας τα δύο μέρη συνεργάζονται για την από κοινού παραγωγή μιας αφήγησης. Ο ερευνητής, με λόγια, πράξεις και χειρονομίες παροτρύνει τον αφηγητή να παραγάγει μια αφήγηση. Ένας άλλος ερευνητής θα προκαλούσε ίσως διαφορετικά λόγια, ίσως και μια πολύ διαφορετική ιστορία ή εκδοχή της.

Έτσι, εδώ υπάρχουν δύο στοιχεία που συμπλέκονται μεταξύ τους με τρεις τρόπους (ο ερωτώμενος με τον εαυτό του, με τον ερωτώντα και με το πολιτισμικό πλαίσιο), τα οποία αποτελούνται από, κατ' αρχάς, τη διαδικασία με την οποία το υποκείμενο, ο ερωτώμενος, κατασκευάζει μια εκδοχή εαυτού με βάση κάποιες λογοθετικές αναπτύξεις ή αναγνωρίσιμες δημόσιες ταυτότητες που του προσφέρονται,

και δεύτερον από τις υποκειμενικότητες που είναι παρούσες στη συνέντευξη προφορικής ιστορίας, και οι οποίες βοηθούν στην κατασκευή μιας μνημονικής αφήγησης. Με τα λόγια της Penny Summerfield, «[...] συνεπώς στη ανάλυση και ερμηνεία της προφορικής ιστορίας είναι αναγκαίο να περιλαμβάνεται όχι μόνο η φωνή που μιλάει για τον εαυτό της αλλά και οι φωνές που της μιλούν».² Ο ερευνητής, όπως και ο αφηγητής, είναι παρόντες κατά τη δημιουργία της προφορικής βιοαφήγησης και δεν μπορούμε να προσποιούμαστε ότι υπάρχει ουδετερότητα ή αντικειμενικότητα.

Η αποδοχή της συγκεκριμένης θέσης έχει απομακρύνει, από τη δεκαετία του 1980 και εφεξής, ακόμη περισσότερο την προφορική ιστορία από τις κοινωνικο-επιστημονικές ρίζες της. Είναι αντίθετη με την κάπως παρωχημένη παραδοσιακή κοινωνικο-επιστημονική προσέγγιση της έρευνας, που υποκρινόταν ότι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης η παρουσία του ερευνητή ήταν ουδέτερη. Σήμερα, όσοι ασκούν την προφορική ιστορία αναγνωρίζουν πλήρως την αξία της υποκειμενικότητας στην παραγωγή μνημονικών αφηγήσεων, αναγνωρίζοντας ότι η απόσπαση αναμνήσεων είναι μια διαλογική (ή αμφίδρομη, διπλής κατεύθυνσης) διαδικασία, το αποτέλεσμα μιας σχέσης μεταξύ δύο ατόμων, και βασίζεται σε ένα ευρύ φάσμα λογοθετικών σχηματισμών και τοποθετήσεων. Δεν υπάρχει μη διαμεσολαβημένη αφήγηση – μια αγνή ή διαφανής προφορική αναπαράσταση εμπειριών του παρελθόντος. Όπως ο ερωτών διαμορφώνει μια εντύπωση για τον ερωτώμενο, έτσι και ο ερωτώμενος είναι δυνατόν να διαθέτει μια ιδέα για το ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται, η οποία μπορεί να επηρεάζει ό,τι λέγεται καθώς και τον τρόπο με τον οποίο λέγεται, αλλά διαθέτει και κάποια αίσθηση των συμβάσεων που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται μια συνέντευξη προφορικής ιστορίας. Οι μνημονικές αφηγήσεις κατασκευάζονται σε ένα περιβάλλον της συνέντευξης, το οποίο πάλλεται από επιρροές – που ποικίλλουν από λόγια και τόνους, διαθέσεις και από τους σκοπούς του ερευνητή, μέχρι την αλληλεπίδραση ερευνητή και αφηγητή. Οι απαντήσεις του αφηγητή – η γλώσσα που χρησιμοποιεί, τα συναισθήματα που εκφράζει, ο τόνος που υιοθετεί – θα επηρεαστούν από το άμεσο πλαίσιο της συνέντευξης. Επιπλέον, θα υπάρχουν εξωτερικές επιρροές – οι οποίες περιλαμβάνουν τη διαδικασία φιλτραρίσματος, στο διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην εμπειρία και τη συνέντευξη, κατά το οποίο στρώματα λόγων [discourses] διαμορφώνουν τους τρόπους με τους οποίους τις αναστοχαζόμαστε και λέμε ξανά εμπειρίες και γεγονότα που συνέβησαν ώρες και ημέρες πριν τη συνέντευξη, τα οποία μπορεί να επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με το πώς προσλαμβάνεται σήμερα το παρελθόν. Ακριβώς αυτή η σύνθετη διαδικασία καθιστά την ανάλυση των μνημονικών αφηγήσεων τόσο ενδιαφέρουσα για τον ιστορικό.

Στη συνέχεια θα διευκρινιστούν οι θεωρητικές έννοιες της υποκειμενικότητας

και της διυποκειμενικότητας, και μετά θα ασχοληθούμε με κάποια ζητήματα που συνδέονται με την εφαρμογή αυτών των εννοιών στην ανάλυση της προφορικής ιστορίας, επικεντρώνοντας στις έννοιες της αυτοκυριαρχίας [composure] και του πολιτισμικού κυκλώματος [cultural circuit]. Τέλος, θα ασχοληθούμε με το τι πρέπει να κάνουν ο/η ερευνητής/ερευνήτρια προκειμένου να ενσωματώσουν τις θεωρίες διυποκειμενικότητας στην ερμηνεία τους.

Θεωρία

Υποκειμενικότητα

Η ίδια η έννοια της υποκειμενικότητας είναι δύσκολο να κατανοηθεί, λόγω της ποικιλίας των διαθέσιμων ερμηνειών, οι οποίες ανταγωνίζονται η μία την άλλη. Πιο απλά, οι ορισμοί της υποκειμενικότητας έχουν μετατοπισθεί από τις δομιστικές ερμηνείες στις ερμηνείες που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην εμπρόθετη δράση των ατόμων. Στην ουσία, αυτό που προσπαθούμε να κατανοήσουμε είναι η σχέση της διανοητικής κατάστασης πραγματικών ατόμων, τα οποία δρουν σε έναν πραγματικό κόσμο, με τις πολιτισμικές κατασκευές που «την εκφράζουν, τη μορφοποιούν και την απαρτίζουν».³ Οι δομιστικές αντιλήψεις της υποκειμενικότητας θεωρούν ότι η συνείδηση διαμορφώνεται κοινωνικά – δηλαδή από κοινωνικές δομές, όπως η κοινωνική τάξη, η φυλή και το [κοινωνικό] φύλο. Για παράδειγμα, για τον φιλόσοφο Pierre Bourdieu το άτομο εσωτερικεύει τις δομές του εξωτερικού κόσμου (όπως η [κοινωνική] τάξη και η οικογένεια), και αυτές οι εσωτερικευμένες δομές σχηματίζουν αυτό που ονομάζει *έξη* (*habitus*), έναν τρόπο σκέψης, μια προδιάθεση που προσαρμόζεται στα όρια της δομής.⁴ Έτσι, το μεμονωμένο άτομο (το υποκείμενο) έχει περιορισμένες δυνατότητες δράσης, καθώς οι πράξεις του καθορίζονται από το *habitus*, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζεται από εξωτερικές δομές. Σε ορισμένους θεωρητικούς, όπως ο Anthony Giddens, δεν αρέσει η έμφαση που δίνεται στην αδυναμία [δράσης] του υποκειμένου και τονίζουν τη σημασία της ατομικής εμπρόθετης δράσης, υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι είναι «υποκείμενα που γνωρίζουν», άρα έχουν την ικανότητα να εμπλέκονται στις δομές και να αντιδρούν σ' αυτές με διάφορους τρόπους. Έτσι, υπάρχει διαμάχη σχετικά με την ελευθερία του υποκειμένου.⁵

Πιο πρόσφατοι ορισμοί της υποκειμενικότητας έχουν δώσει έμφαση στην ενδεχομενικότητά της, τη ρευστότητά της. Για τη φρενιστρία Terese de Lauretis η υποκειμενικότητα δεν είναι ποτέ σταθερή αλλά την «ερμηνεύουμε ή την ανακατασκευάζουμε εντός του ορίζοντα των νοημάτων και γνώσεων που διαθέτει ο

πολιτισμός μας σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή». ⁶ Ο τελευταίος ορισμός είναι χρήσιμος στους ερευνητές προφορικής ιστορίας, οι οποίοι θα πρέπει να έχουν υπόψη ότι αυτοί που τους παραχωρούν συνέντευξη βασίζονται σε ένα φάσμα από ιδέες και νοήματα προκειμένου να κατασκευάσουν το υποκείμενο στο συγκεκριμένο πλαίσιο της συνέντευξης, το οποίο, όμως, δεν είναι μια στατική οντότητα. Μπορεί να μετακινηθεί και να αλλάξει διαχρονικά, με βάση κάποιες ανεξάρτητες μεταβλητές, από τις οποίες μία μόνο είναι το πλαίσιο της συνέντευξης. Το ίδιο ισχύει και για τον ερευνητή, του οποίου η υποκειμενικότητα είναι δυνατόν να αλλάξει – για παράδειγμα, σε συνεντεύξεις με διαφορετικούς ανθρώπους ή, ακόμη, και σε διαδοχικές συνεντεύξεις με το ίδιο άτομο.

Το σημείο εκκίνησης στην διερεύνηση της υποκειμενικότητας είναι η επίγνωση εκ μέρους του ιστορικού της υποκειμενικής τοποθέτησής του. Για να γίνει αυτό ο ιστορικός πρέπει να έχει συνείδηση της έλλειψη ουδετερότητάς του. Αυτό σημαίνει να αναστοχάζεται σχετικά με τον εαυτό του ως ερευνητή: να έχει ενεργή συνείδηση και να αναστοχάζεται την παρουσία του στη διαδικασία της έρευνας. Ο ανθρωπολόγος Victor Turner παρατήρησε ότι θα πρέπει «να διαθέτουμε μια αντικειμενική σχέση με την υποκειμενικότητά μας». ⁷ Ο Turner σχολίαζε τη στροφή στην αναστοχαστικότητα που έγινε στην εθνολογία και την ανθρωπολογία –κυρίως όσον αφορά τη μεθοδολογία–, γνωστή ως συμμετοχική παρατήρηση, και από εδώ απορρέει η ηχηρότερη κριτική της αντικειμενικότητας. Έως τη δεκαετία του 1980 η αναστοχαστικότητα είχε γίνει γενικά αποδεκτή, σε πολλές επιστήμες, ως αναγκαία και χρήσιμη στην ερευνητική διαδικασία, αν και οι ιστορικοί ήταν μάλλον αυτοί που επηρεάστηκαν λιγότερο από την κριτική για έλλειψη αντικειμενικής προσέγγισης στις έρευνές τους.

Από την άλλη πλευρά, οι ερευνητές προφορικής ιστορίας είχαν ήδη αρχίσει να μετατοπίζουν το ενδιαφέρον τους από τη συλλογή πληροφοριών στην ανάλυση μνημονικών αφηγήσεων, και έτσι αντιμετώπιζαν αναλυτικά ζητήματα σε σχέση με αφηγηματικά κείμενα που παράγονταν σε συνθήκες ασυνήθιστες για την πλειοψηφία των επαγγελματιών ιστορικών. Πρώτοι οι ερευνητές προφορικής ιστορίας στηρίχτηκαν στις νέες θεωρίες και σε εννοιολογικά πλαίσια που αναπτύχθηκαν σε άλλα γνωστικά πεδία: λογοτεχνία, γλωσσολογία και ψυχανάλυση, καθώς και ανθρωπολογία. Στην δεκαετία του 1990 η υποκειμενικότητα θεωρήθηκε θετικός παράγοντας στην έρευνα προφορικής ιστορίας. Καθώς οι ερευνητές προφορικής ιστορίας αναζητούσαν να κατανοήσουν τις προσωπικές εμπειρίες άλλων ανθρώπων, ενθάρρυναν και τον αναστοχασμό σχετικά με την ταυτότητα του ίδιου του ερευνητή. Η αναγνώριση ότι οι υποκειμενικές ταυτότητες δεν ήταν απλώς παρούσες κατά τη διαδικασία της έρευνας αλλά, επιπλέον, επηρέαζαν και το αποτέλεσμα της, απελευθέρωσε και τον τρόπο με τον οποίο οι ιστορικοί άρχισαν να ερμηνεύουν τις μνημονικές αφηγήσεις.

Όμως, πιο πρόσφατα οι προσεγγίσεις της υποκειμενικότητας από τους ιστορικούς έχουν επηρεαστεί από τις μεταδομιστικές θεωρίες. Έχουν επηρεαστεί από τη θεωρία του Roland Barthes ότι οι δομές αποτελούν καθημερινούς ιδεολογικούς περιορισμούς που πρέπει να παρουσιάζονται ειλικρινώς (για παράδειγμα, στις ερωτήσεις και υποθέσεις του ερευνητή). Έτσι, η κοινωνική τάξη δεν είναι μια «αντικειμενική» δομή αλλά μια υποκειμενική δομή που δημιουργείται από την κοινωνία καθώς παρατηρεί τον εαυτό της, και η οποία θεωρητικοποιείται από τους επιστήμονες. Επίσης, έχουν επηρεαστεί από τον Michel Foucault, ο οποίος διαπίστωσε την εξουσία που διαθέτουν αυτές οι δομές στον καθημερινό λόγο [discourse] σχετικά με τις «επίσημες» ιδέες περί εξιδανικευμένης συμπεριφοράς. Ο Foucault τόνισε ιδιαίτερα τους λόγους [discourses] σχετικά με την «ορθή» σεξουαλική συμπεριφορά, τον τρόπο με τον οποίο ελέγχονταν τα γυναικεία σώματα κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, όχι τόσο μέσω της νομοθεσίας όσο μέσω πουριτανικών ιδεών για την ένδυσή τους, τις σεξουαλικές τους γνώσεις και την ηθική συμπεριφορά τους, οι οποίες επιβάλλονταν με αυστηρότητα από τις συνομήλικές τους και, το πιο σημαντικό, από τις ίδιες. Με αυτόν τον τρόπο ο Foucault υποστήριξε ότι ο ιστορικός πρέπει να αναγνωρίζει την εσωτερικευση του λόγου [discourse]: θα πρέπει να ερευνούμε τις δομές που επιβάλλουμε στους εαυτούς μας. Οι ιστορικοί έχουν επηρεαστεί και από τον Jacques Derrida, θεωρώντας ότι η ερμηνεία του προφορικού λόγου και της καθημερινής ζωής, στο παρελθόν και στο παρόν, είναι μια πράξη ανάγνωσης κειμένων (όπως ακριβώς κάνει ένας σπουδαστής της λογοτεχνίας), αλλά και από τον Jacques Lacan, θεωρώντας ότι τα κείμενα αυτά έχουν τις ρίζες τους στη σκέψη. ⁸ Αυτές και άλλες ιδέες σύγχρονων φιλοσόφων επηρέασαν τους ιστορικούς να αντιλαμβάνονται ότι ο εαυτός στερείται σταθερού κέντρου ή πυρήνα, ότι δεν διαθέτει σταθερή ή ενιαία ταυτότητα: αυτό που το άτομο παρουσιάζει στον εαυτό του και τον κόσμο αλλάζει από ώρα σε ώρα. Αυτό είχε σαν συνέπεια οι ερευνητές προφορικής ιστορίας να αρχίσουν να θεωρούν τον εαυτό ως αποτέλεσμα μιας διαλογικής [dialogic] διαδικασίας καθώς μια ατομική συνείδηση ή υποκειμενικότητα συνδέεται με τους υφιστάμενους στην κοινωνία λόγους.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, από τους θεωρητικά περισσότερο ενημερωμένους ερευνητές της προφορικής ιστορίας υποστηρίζεται όλο και περισσότερο ότι ο εαυτός διαθέτει μια ρευστή υποκειμενικότητα. Εκφράζεται σε κάθε μορφή βιοαφήγησης, σε συνεντεύξεις ή σε αυτοβιογραφικά κείμενα, και διαμορφώνεται και διαθλάται με βάση τις διαθέσιμες κατασκευές και τη γλώσσα. Σύμφωνα με τη φεμινίστρια κοινωνιολόγο Liz Stanley, οι εαυτοί που επικαλούνται οι αυτοβιογραφίες «[...] στην πράξη παραπέμπουν σε πολιτισμικές αναπαραστάσεις αυτού που θα έπρεπε να είναι οι εαυτοί: πρόκειται για κοινά αποδεκτές ιδέες, συμβάσεις σχετικά με μια πολιτισμική μορφή, όχι περιγραφές πραγματικών ζώων αλλά ερμηνείες στα

πλαίσια αυτών των συμβάσεων».⁹ Με άλλα λόγια, σήμερα μπορώ να φανταστώ και να εκφράσω τον εαυτό μου σαν γυναίκα μόνο στο πλαίσιο των συμβάσεων και κατασκευών περί γυναικείας ταυτότητας που διαθέτω. Η ιστορικός Joan Scott, που ανήκει στο ρεύμα του μεταδομισμού, οδήγησε αυτή την άποψη στο έσχατο δυνατό συμπέρασμα, υποστηρίζοντας ότι καμία προσωπική μαρτυρία δεν μπορεί ποτέ να παραγάγει μια αντικειμενική αλήθεια ανεξάρτητη από τον λόγο, επειδή η εμπειρία είναι δυνατόν να ανακληθεί στη μνήμη μόνο μέσω του πρίσματος αυτού [του λόγου]. Σύμφωνα με τη Scott, μπορούμε να αφηγηθούμε την «εμπειρία» μας από το παρελθόν μόνο χρησιμοποιώντας υφιστάμενους λόγους και γλωσσικά σχήματα.¹⁰

Για κάποιους επαγγελματίες ιστορικούς η γλωσσική στροφή, η εφαρμογή της μεταδομιστικής θεωρίας, φάνηκε να απειλεί την ικανότητά τους να πουν οτιδήποτε σημαντικό για τη βιωμένη εμπειρία ή για την κοινωνική πραγματικότητα, επειδή, σύμφωνα με τη Scott και άλλους, υποκειμενικότητα και εμπειρία κατέστησαν απλώς ένα γλωσσικό συμβάν. Άλλοι εξέφρασαν την ανησυχία ότι η υποκειμενικότητα έχει περιοριστεί σε μια μάλλον ψυχρή, άυλη κατάσταση, που δεν συνδέεται πλέον με το συναίσθημα ή την ψυχολογία. Για παράδειγμα, στην ανάλυση της μαγείας στην πρώιμη νεωτερικότητα, η Lyndal Roper μας υπενθυμίζει ότι το φύλο δεν νοείται απλώς σαν μια λογοθετική κατασκευή αλλά μάλλον η σεξουαλική διαφορά «διαθέτει τη δική της φυσιολογική και ψυχολογική πραγματικότητα».¹¹ Παρομοίως, στην έρευνά του για την αρρενωπότητα κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Michael Roper μας καλεί να εντάξουμε πάλι το συναίσθημα στην υποκειμενικότητα και να μην το αντιμετωπίζουμε ως «ζήτημα γλωσσικών κωδίκων».¹²

Αυτές οι ιδέες πρόσφεραν στον ερευνητή προφορικής ιστορίας μια σειρά από χρήσιμα εννοιολογικά πλαίσια για να κατανοήσει την υποκειμενική κατασκευή των μνημονικών αφηγήσεων. Μόλις οι ερευνητές αυτοί αποδεχτούν ότι ως ερευνητές αποτελούν μέρος της ερευνητικής διαδικασίας (μια ασυνήθιστη αίσθηση για όσους ιστορικούς ασχολούνται κυρίως με αρχειακή έρευνα με γραπτά—όχι έμπυχα—τεκμήρια), είναι εύκολο πλέον να σκεφτούν πώς η δική τους υποκειμενικότητα επηρέασε τις ιστορίες που τους είπαν (το θέμα της επόμενης ενότητας). Ο ιστορικός δεν μπορεί να παίξει έναν τόσο ενεργητικό και δημιουργικό ρόλο στην παραγωγή πρωτογενούς υλικού και στη συνέχεια να αγνοήσει με ευκολία την παρουσία του στη διαδικασία της ανάλυσης. Η ουδετερότητα δεν αποτελεί επιλογή, διότι είμαστε μέρος της ιστορίας. Ένα από τα θετικά αποτελέσματα αυτής της στροφής προς την υποκειμενικότητα ήταν ότι μας δόθηκε η δυνατότητα να αντιμετωπίσουμε τις κατηγορίες για έλλειψη αξιοπιστίας της προφορικής ιστορίας. Οι μνημονικές ιστορίες δεν είναι τεκμήρια μιας αντικειμενικής αλήθειας για το παρελθόν, είναι δημιουργικές αφηγήσεις που συνδιαμορφώνονται από την προσωπική σχέση που ενόησε την εξιστόρηση.

Διυποκειμενικότητα

Έχουμε δείξει ότι η συνέντευξη είναι μια διαδικασία που έχει σχέση με τη δυναμική αλληλεπίδραση υποκειμενικότητων. Συμφωνούμε ότι και τα δύο μέρη παίζουν ρόλους χρησιμοποιώντας το παρελθόν τους και το πλαίσιο αναφοράς τους για να προβάλουν συγκεκριμένους «εαυτούς» ή ταυτότητες. Η διυποκειμενικότητα περιγράφει την αλληλεπίδραση—τη σύγκρουση αν προτιμάτε—μεταξύ των δύο υποκειμενικότητων, του ερωτώντος και του ερωτώμενου. Περισσότερο, όμως, περιγράφει πώς η υποκειμενικότητα του ενός διαμορφώνεται από τη συνάντηση με τον άλλον. Η κοινότητα των ερευνητών της προφορικής ιστορίας έχει κατανοήσει ότι ο ερωτών κατασκευάζει μια υποκειμενικότητα για τον εαυτό του και πώς οι ερωτώμενοι απαντούν επινοώντας «κατάλληλες επιτελέσεις».

Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης που ανέπτυξαν ανθρωπολόγοι και κοινωνιολόγοι μάς βοηθάει να κατανοήσουμε τη διαδικασία διαμόρφωσης των υποκειμενικότητων και την αλληλεπίδρασή τους σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Τη δεκαετία του 1930 ο George Herbert Mead διερεύνησε τον τρόπο με τον οποίο δημιουργείται ή κατασκευάζεται ο «εαυτός» μέσω της αλληλεπίδρασης με τους άλλους, «Ο εαυτός [...] προκύπτει κατά τη διαδικασία της κοινωνικής εμπειρίας και δραστηριότητας, δηλαδή αναπτύσσεται σε κάποιο άτομο σαν αποτέλεσμα των σχέσεων του [sic] σ' αυτήν τη διαδικασία συνολικά και με άλλα άτομα εντός αυτής της διαδικασίας».¹³ Με άλλα λόγια, «μαθαίνουμε τον εαυτό μας μόνο μέσα από μια σειρά στιγμών αλληλεπίδρασης με άλλους», και είναι δυνατόν να επινοήσουμε διαφορετικούς εαυτούς για κάθε στιγμή ή αλληλεπίδραση.¹⁴ Το 1959 η μελέτη του κοινωνιολόγου Erving Goffman *The presentation of self in everyday life* επικεντρώθηκε στις περιπλοκές της καθημερινής διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης και υποστήριξε ότι οι άνθρωποι έχουν διαφορετικά σε διαφορετικά πλαίσια και ότι υιοθετούν συγκεκριμένους ρόλους στις διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις, ανάλογα με τις ιδιαίτερες περιστάσεις του εκάστοτε πλαισίου. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Goffman, τα άτομα παίζουν έναν ρόλο σε μια σκηνή· πράγματι, γράφει ότι δραματοποιούν τους εαυτούς τους. «Όταν υπάρχει παρουσία άλλων, το άτομο προσθέτει στη δραστηριότητά του σημεία τα οποία τονίζουν μέσω εκδραμάτησης και αναπαριστούν για λόγους επιβεβαίωσης γεγονότα που διαφορετικά θα παρέμεναν αδιευκρίνιστα ή ασαφή».¹⁵ Έτσι αυτός ή αυτή μπορεί να επιλέξει τα σκηνικά στοιχεία για να υποστηρίξει την επιτέλεση [performance], για να παρουσιάσει δημοσίως έναν εαυτό, με σκοπό να διατηρήσει τη συνεκτικότητα μιας επιτέλεσης, η οποία μπορεί να προσαρμόζεται σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο.

Η επιτέλεση είναι μια σημαντική ιδέα σε έναν αριθμό από εφαρμογές, που θα συζητήσουμε εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 7. Σ' αυτό το κεφάλαιο μας ενδιαφέρει

το επιχείρημα της θεωρητικού του [κοινωνικού] φύλου Judith Butler ότι το φύλο αποτελεί μια επιτελεστική* [performative] πράξη. Με αυτό εννοεί ότι κάποιο πρόσωπο διαθέτει μια ταυτότητα ως άνδρας ή ως γυναίκα, η οποία δεν είναι σταθερή και η οποία δεν προκύπτει από μια βασική ταυτότητα που υπαγορεύεται από το γεγονός ότι είναι βιολογικά άνδρας ή γυναίκα. Δεν υπάρχει καμία «αληθινή» μορφή αρρενωπότητας ή θηλυκότητας αλλά πολλές διαφοροποιήσεις, τόσο εντός του ίδιου πολιτισμικού πλαισίου όσο και, κυρίως, μεταξύ διαφορετικών ιστορικών περιόδων και χωρών: το να είσαι γυναίκα το 1900 ήταν πολύ διαφορετικό από το να είσαι γυναίκα το 2000. Αντιθέτως, είπε η Butler, οι άνδρες και οι γυναίκες *επιτελούν* [perform] την έμφυλη ταυτότητά τους σε καθημερινές πράξεις, όπως το ντύσιμο, οι χειρονομίες, οι στάσεις και κινήσεις του σώματος και η ομιλία, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό είναι ασυνείδητες και διαμορφώνονται με βάση τις πολιτισμικές και λογοθετικές πρακτικές της εποχής.¹⁶ Η θεωρία της Butler μπορεί να εφαρμοστεί γενικότερα στην ταυτότητα. Η συνέπεια από όλες αυτές τις θεωρίες είναι ότι ο εαυτός είναι ασταθής, επιτελεστικός και αποτελεί κυρίως μια πολιτισμική κατασκευή.

Η υποκειμενικότητα και η διυποκειμενικότητα είναι παρούσες σε κάθε συνέντευξη. Το τεκμήριο της προφορικής ιστορίας που δημιουργείται στη συνέντευξη είναι το αποτέλεσμα ενός τριπλού διαλόγου: του πληροφορητή με τον εαυτό του, μεταξύ του πληροφορητή και του ερευνητή, και μεταξύ του πληροφορητή και των πολιτισμικών λόγων [discourses] στο παρόν και στο παρελθόν. Αυτό σημαίνει ότι οι ατομικές μνημονικές αφηγήσεις διαμορφώνονται (δεν καθορίζονται) από τις διυποκειμενικές σχέσεις που είναι παρούσες στη συνέντευξη και πως ό,τι ακούμε ως ερευνητές αποτελεί αφηγηματικές κατασκευές αναμνήσεων εμπειριών, οι οποίες δημιουργήθηκαν ενεργά για ένα ακροατήριο. Έτσι η ιστορία που λέγεται είναι μερική ή, τουλάχιστον, μια εκδοχή του παρελθόντος που δημιουργήθηκε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και για έναν συγκεκριμένο σκοπό. Προκύπτουν δύο επιπλέον θεωρητικές ιδέες, οι οποίες αναπτύχθηκαν από τους ιστορικούς προφορικής ιστορίας, οι οποίες αφορούν τη διαδικασία μέσω της οποίας αποσπώνται οι ιστορίες των ανθρώπων. Η πρώτη είναι η ιδέα ενός πολιτισμικού κυκλώματος [cultural circuit], που αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία οι προσωπικές αναμνήσεις για συμβάντα και οι δημόσιες αναπαραστάσεις τους επηρεάζονται αμοιβαία. Η δεύτερη είναι η ιδέα της αυτοκυριαρχίας [composure]. Αναφέρεται στην προσπάθεια εκ μέρους του πληροφορητή να παρουσιάσει μια εκδοχή εαυτού που να ταιριάζει με τον κοινωνικό κόσμο, μια περιγραφή που επιτυγχάνει συνοχή ή «υποκειμενική αυτοκυριαρχία». Στη συνέ-

* από το perform=παριστώ (εξού και performance=παράσταση), αλλά και επιτελώ (στη γλωσσολογία). (Σ.τ.Μ.)

χεια θα παρατηρήσουμε πώς οι ιστορικοί προφορικής ιστορίας έχουν χρησιμοποιήσει αυτά τα θεωρητικά μοντέλα για να κατανοήσουν τη σημασία των ιστοριών που αφηγούνται οι πληροφορητές τους στο πλαίσιο στο οποίο έχουν παραχθεί.

Εφαρμογή

Διυποκειμενικές συναντήσεις στη συνέντευξη

Πριν ακόμη λάβει χώρα η συνέντευξη είναι πιθανό ότι ο ερευνητής έχει επιδείξει στοιχεία της υποκειμενικότητάς του στο άτομο από το οποίο πρόκειται να την πάρει, τα οποία θα επηρεάσουν τον τρόπο με τον οποίο ο πληροφορητής θα προσλάβει τον ερευνητή και το πώς θα κατασκευάσει και επιτελέσει την αφήγησή του. Ανεξαρτήτως της προέλευσής του (από τον ακαδημαϊκό ή κοινωνικό χώρο), ο ερευνητής δείχνει πλευρές του εαυτού τις οποίες θα «διαβάσει» και ερμηνεύσει, σύμφωνα με την υποκειμενική τοποθέτησή του, ο πληροφορητής. Για παράδειγμα, μια επίσημη επιστολή με το λογότυπο κάποιου καθηγητή πανεπιστημίου θα διαβαστεί από έναν υποψήφιο για συνέντευξη πληροφορητή με διάφορους τρόπους: ως ένδειξη αξιοπιστίας, ως επίσημη αναγνώριση ή, ίσως, από κάποιους, ως ένδειξη μεγάλης απόστασης από τον ερευνητή. Κατά τη συνάντηση, το φύλο, η φυλή, η προφορά, το όνομα, η εμφάνιση και η ηλικία, καθώς και η κοινωνική θέση και τα πιστεύω μπορούν να επηρεάσουν τη σχέση μεταξύ ερευνητή και αφηγητή με τρόπους που είναι δύσκολο να αποτιμηθούν, και που η σημασία τους μπορεί να μεταβάλλεται κατά την εξέλιξη της συνέντευξης. Κάποια από τα σήματα που εκπέμπουμε για τον εαυτό μας είναι συνειδητά και γίνονται από πρόθεση (για παράδειγμα τα ρούχα που φοράμε). Άλλα είναι ασυνείδητα και δεν τα ελέγχουμε. Στη συνέντευξη, κάποια εντελώς απά σήματα τα «διαβάζουν» και οι δύο πλευρές: το ντύσιμο, η προφορά, η συμπεριφορά και η γλώσσα του σώματος είναι ενδείξεις που τις διαβάζουν και τα δύο μέρη. Επίσης, οι πληροφορητές μπορεί να μεταδώσουν την άποψή τους για τον ερευνητή καθώς και για τη διαδικασία της συνέντευξης μέσα από την προετοιμασία (ή όχι) που έκαναν. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι πληροφορητές υποδέχονται τους ερευνητές έχοντας κάνει κάποια προετοιμασία (συνήθως έχουν ετοιμάσει φαγητό ή ποτό). Το πιο σημαντικό είναι, με τα λόγια της Sumnerfield, ότι μπορεί «να έχουν προετοιμάσει το πλαίσιο της μνήμης τους» αρχίζοντας με παλιές οικογενειακές φωτογραφίες, προσωπικά αναμνηστικά, ή να έχουν κάνει έναν κατάλογο από πράγματα που θα πουν.¹⁷ Ένας εαυτός έχει προετοιμαστεί για να επιδειχθεί και να καταγραφεί.

Όσο καλά κι αν έχουν προετοιμαστεί, από την πλευρά τους οι ερευνητές δεν μπορούν να ελέγξουν το πώς θα τους προσλάβουν οι πληροφορητές. Η ιστορικός

Magda Michielsons, για παράδειγμα, είχε μια δυσάρεστη εμπειρία όταν έπαιρνε συνεντεύξεις από γυναίκες στη Βουλγαρία για τη ζωή τους πριν και μετά τις πολιτικές αλλαγές στις δεκαετίες του 1980 και 1990. Διαπίστωσε ότι όσες της παραχώρησαν συνέντευξη την «κατασκεύασαν» σαν μια φιλελεύθερη δυτική φεμινίστρια, η οποία εκπροσωπούσε ό,τι επιθυμούσαν και δεν μπορούσαν, εξ ορισμού, να έχουν: εκπροσωπούσε την ανέφικτη κατάσταση μιας επιτυχημένης, μορφωμένης, πλούσιας γυναίκας. Έτσι, η Michielsons παρατηρεί ότι

[...] ήταν πολύ δύσκολο να βρω τον κοινό τόπο του δικού τους και του δικού μου φεμινισμού. Είχε χαθεί κάπου στη διαδρομή μεταξύ Σόφιας και Πλόβντιβ. Κατά τη γνώμη τους, ως δυτική δεν ήταν δυνατόν να έχω κάποιο πρόβλημα [στη ζωή μου]. Επειδή δεν μπορούσα να έχω κάποιο πρόβλημα, δεν μπορούσα να έχω μια ιστορία να πω [...] η ιδέα μου για μια συνέντευξη που θα βασιζόταν σε μια διαλογική συζήτηση αχρηστεύτηκε εντελώς.¹⁸

Με παρόμοιο τρόπο η Daphne Patai γράφει συγκινητικά για τον δεοντολογικό της προβληματισμό σχετικά με τον τρόπο που οι φτωχές Βραζιλιάνες από τις οποίες πήρε συνέντευξη την αντιμετώπισαν είτε ως τη λευκή ξένη που είχε έρθει για να προσφέρει βοήθεια είτε ως κάποια που λύνει προβλήματα είτε ως διαμεσολαβήτρια, ενώ η ίδια δεν είχε επιλέξει καμιά από τις θέσεις αυτές.¹⁹

Αλλά και αυτοί που παίρνουν συνεντεύξεις θα κάνουν υποθέσεις σχετικά με τους πληροφορητές τους. Συχνά η πρώτη κατά πρόσωπο συνάντησή μας με κάποιον πληροφορητή είναι η αφορμή της συνέντευξης, πιθανόν ακολουθώντας μια πιο απρόσωπη επικοινωνία, μέσω αλληλογραφίας, e-mail ή τηλεφώνου. Παίρνουμε συνέντευξη από το εν λόγω πρόσωπο επειδή πιστεύουμε ότι μπορεί να μας πει πράγματα που θέλουμε να μάθουμε. Είτε το θέλουμε είτε όχι, πρόκειται για μια επαγγελματική σχέση που διέπεται από ένα σύνολο από γραπτούς και άγραφους κανόνες και διαδικασίες. Αναμφισβήτητα η ανθρώπινη φύση διαπερνά τα όρια αυτά. Ακόμη και στους πιο επαγγελματίες και με ενσυναίσθηση ερευνητές θα τύχει μερικές φορές να συναντήσουν κάποιο άτομο με εχθρικές διαθέσεις ή να μην καταφέρουν να πετύχουν μια αμοιβαία συμφωνία. Σε συνεντεύξεις με μέλη ομάδων που υποκινούν το μίσος κατά άλλων ομάδων ή με άτομα που έχουν απόψεις οι οποίες κατά γενική παραδοχή θεωρούνται μη αποδεκτές ή προσβλητικές, η επιδίωξη μιας σχέσης ενσυναίσθησης με τους πληροφορητές μας δεν αποτελεί εφαρμόσιμη στρατηγική. Η έρευνα της Kathrine Blee με γυναίκες-μέλη της Κου Κλουξ Κλαν αποτελεί μια ατράνταχτη υπενθύμιση ότι μερικές φορές η άποψη ότι η συνέντευξη είναι μια «δεσμευτική και συμμετοχική διαντίδραση» δεν μπορεί να επιτευχθεί. Εντούτοις, η Blee —μια λευκή Αμερικανίδα— δεν ήταν προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι τα ρατσιστικά στερεότυπα αυτών που της παραχώρησαν συνέντευξη σήμαιναν

ότι υπέθεταν πως θα συμφωνούσε με τις απόψεις τους. Επιπλέον, πολλές παρουσίαζαν τον εαυτό τους ως ευγενικές, οικογενειάρχες, με τις οποίες ήταν ανέλιπτα εύκολο να αναπτύξει κάποια συμπάθεια, ιδιαίτερα καθώς η Blee παραδέχεται ότι επέδειξε «απροθυμία να παραβιάσει τη λεπτή ενσυναίσθηση που καθοδηγούσε την εξέλιξη των συνεντεύξεων».²¹ Η Elizabeth Harvey, η οποία πήρε συνεντεύξεις από Γερμανίδες για την ανάμειξή τους στην πολιτική των ναζι στις κατεχόμενες χώρες, έφερε μια πληροφορητρια αντιμέτωπη με μια έκθεση που είχε γράψει τότε, και πήξε μια άλλη σχετικά με τις απόψεις της.²² Εδώ αντιμετωπίζουμε την ένταση ανάμεσα στην ανάγκη να πετύχουμε μια καλή συνέντευξη και στην επιθυμία να αμφισβητήσουμε τις απόψεις που διατυπώνονται.

Αντιστρόφως, αυτό που μπορεί να φαίνεται μια μη υποσχόμενη συνέντευξη είναι δυνατόν να εξελιχθεί σε μια αποδοτική, λόγω καλής προσωπικής επικοινωνίας ερευνητή και πληροφορητή. Οι περισσότεροι από εμάς πιθανώς πιστεύουμε πως θα έχουμε μια πιο σημαντική συνέντευξη αν διαμορφώσουμε μια καλή σχέση με τον πληροφορητή μας, επειδή ξέρουμε ότι οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις συχνά έχουν ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη ειλικρίνεια, ακόμη και την εκμυστήρευση εμπιστευτικών ιστοριών. Το ξέρουμε επειδή αυτός είναι ο τρόπος, στις δυτικές κοινωνίες, με τον οποίο διαμορφώνουμε πάντα μεστές και παραγωγικές σχέσεις. Στη μελέτη της για τις συνεντεύξεις που πήρε από γυναίκες με θέμα τη φιλία, η Miriam Zukas περιγράφει τις συνέπειες μιας συνέντευξης ως τη διαμόρφωση μιας οιοσεί φιλίας. Σημειώνει ότι ορισμένες από αυτές θεώρησαν τη συνέντευξη σαν κάτι παρόμοιο με μια φιλική συζήτηση, και της είπαν ότι «της εκμυστηρεύτηκαν πράγματα τα οποία κανονικά θα έλεγαν μόνο σε μια καλή φίλη».²³ Η Zukas παραδέχεται ότι είχε ανάμεικτα συναισθήματα σχετικά με αυτή την κατάσταση. Από τη μια πλευρά η ειλικρίνεια όσων της παραχώρησαν συνέντευξη της προκάλεσε ανησυχία· αντίθετα με την περίπτωση της φιλίας, η ανταλλαγή πληροφοριών δεν ήταν αμοιβαία. Από την άλλη αυτή ακριβώς ήταν η κατάσταση που ήλπιζε να δημιουργήσει, εν μέρει βασιζόμενη στο γεγονός ότι γνώριζε πως οι συνεντεύξεις μεταξύ γυναικών «αξιοποιούν τη φυσική τους τάση να ενθαρρύνουν την επικοινωνία».²⁴

Σε μια συνέντευξη θα πρέπει πάντα να ομολογείται με ειλικρίνεια η διυποκειμενική δυναμική. Θα πρέπει πάντα να προσέχουμε ιδιαίτερα το γεγονός ότι το πρωτογενές υλικό που προκύπτει, η συνέντευξη, διαμορφώνεται από τις προσλήψεις και των δύο πλευρών. Πράγματι, αυτό φαίνεται περίτρανα από τη μελέτη της Blee για την Κου Κλουξ Κλαν που αναφέραμε παραπάνω. Και όταν ακούμε την ηχογραφημένη καταγραφή ή διαβάζουμε το απομαγνητοφωνημένο κείμενο είναι βοηθητικό να έχουμε υπόψη τις διυποκειμενικές σχέσεις που συνέβαλαν στην παραγωγή του. Είναι λογικό να υποστηρίξουμε ότι το αποτέλεσμα της συζήτησης μιας νέας ερευνητριας με έναν ηλικιωμένο άνδρα πληροφορητή θα διαφέρει, τόσο σε συλ

όσο και πιθανώς σε περιεχόμενο, από μια αντίστοιχη συνέντευξη σε έναν πιο ηλικιωμένο άνδρα ερευνητή. Στην έρευνά της για τις σύγχρονες αρρενωπότητας [masculinities] στη Σκωτία, η Hilary Young υποστηρίζει ότι ακριβώς η υποκειμενική της ταυτότητα, μιας νέας, μορφωμένης και απελευθερωμένης γυναίκας επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο οι πιο ηλικιωμένοι από αυτήν άνδρες πληροφορητές της κατασκεύασαν τις δικές τους αρρενωπότητες του παρελθόντος.²⁵ Παραδέχτηκε ότι γι' αυτούς εκπροσωπούσε «κάποια που συμφωνούσε με την αλλαγή των έμφυλων ρόλων», και στις συζητήσεις τους κάποιοι ήταν πρόθυμοι να συνθέσουν μνήμες σχετικά με τις ανδρικές ταυτότητες οι οποίες να συμφωνούν με πιο μοντέρνες απόψεις για τους έμφυλους ρόλους, με άλλα λόγια μέσα από τις απαντήσεις παραδέχονταν την ύπαρξη λόγου περί «άνδρα νέου τύπου».²⁶ Άλλοι την προσλάμβαναν –την ίδια ή ό,τι αντιπροσώπευε– σαν απειλή. Ένας πρώην συνδικαλιστής υιοθέτησε στη συνέντευξη μια αυταρχική στάση, καθώς τη θεώρησε (δηλαδή τις γυναίκες) υπαίτια για την απειλή που υφίστανται οι άνδρες συνάδελφοί του στις δουλειές που παραδοσιακά απασχολούνταν. Μετά από ένα εισαγωγικό ειρωνικό σχόλιο, «ώστε ήρθες να ακούσεις πώς οι άνδρες της Γλασκώβης είναι μεγάλες αδερφές σήμερα», στη συνέχεια τόνισε στην αφήγησή του την παρακμή του σκληρού άνδρα στη Γλασκώβη ή της *macho* εικόνας του, επειδή πίστευε ότι υπονομεύτηκε από γυναίκες με τα κατάλληλα γυναικεία προσόντα για τις νέες δουλειές και από την ελευθερία που απολάμβαναν λόγω του αντισυλληπτικού χάσιου.²⁷ Η Young αναγνωρίζει ότι αν οι συνεντεύξεις διεξάγονταν από έναν άνδρα είναι πολύ πιθανό να είχαν παραγάγει διαφορετικές μνημονικές αφηγήσεις, αλλά ότι η μαρτυρία που απέσπασε αποκάλυψε μια σημαντική πλευρά της ανδρικής ταυτότητας σε μια εποχή αλλαγών των σχέσεων μεταξύ των φύλων, εν μέσω της παρακμής της παραδοσιακής βιομηχανίας στη Μεγάλη Βρετανία.

Μέχρι τώρα υποθέταμε ότι οι συνεντεύξεις διεξάγονται σε προσωπική βάση, ένας προς έναν, και στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό ισχύει. Όμως λειτουργούν σαφώς διαφορετικές διυποκειμενικές δυναμικές όταν παίρνουμε συνέντευξη από ένα ζευγάρι ή από μια ομάδα ανθρώπων. Οι ερευνητές σπάνια διεξάγουν συνεντεύξεις με ομάδες, επειδή, πρακτικά, η απομαγνητοφώνηση περισσότερων από μία φωνών είναι πολύ δύσκολη· επίσης, μπορεί να θέσει ηθικά ζητήματα δεοντολογίας σε σχέση με την αποκάλυψη προσωπικών ιστοριών. Παρά το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις με ζευγάρια ή με ομάδες μπορεί να έχουν πολύτιμα αποτελέσματα, ως μέσο, για παράδειγμα, για να ενεργοποιηθούν κοινές εναλλακτικές μνήμες ή αντι-μνήμες, από την άλλη ενδέχεται να φιμωθούν, καλυπτόμενες κάτω από την αφήγηση.²⁸ Επιπλέον, ερευνητές που απρόσμενα αντιμετώπισαν ένα άλλο πρόσωπο στο δωμάτιο –συνήθως το άλλο μέλος ενός ζευγαριού– έχουν κάνει κάποιες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Πρώτον, η ταυτόχρονη παρουσία μπορεί να περιορίσει την ειλικρίνεια και να προκαλέσει πιο επι-

φυλακτικές απαντήσεις. Δεύτερον, όταν τα θέματα που συζητούνται συνδέονται με το φύλο (για παράδειγμα, η ανατροφή των παιδιών ή η οικογενειακή ζωή), οι άνθρωποι έχουν την τάση να υιοθετούν τους έμφυλους ρόλους που τους έχουν ανατεθεί από την κοινωνία. Οι συνεντεύξεις της Sarah Cunningham-Burley με ζευγάρια στο πλαίσιο έρευνας για τις σχέσεις των ηλικιωμένων με τα εγγόνια τους έδειξε ότι οι γιαγιάδες μιλούσαν περισσότερο ενώ οι παππούδες συνήθως ήταν επιφυλακτικοί, εκτός αν γινόταν συζήτηση για κάτι που έβηταν οι ίδιοι· και σε αντιδιαστολή με τις γιαγιάδες, δυσκολεύονταν να απαντήσουν στις ερωτήσεις που η ερευνήτρια θεωρούσε κεντρικές. Η συγγραφέας συμπεραίνει ότι στη συνέντευξη και τα δύο μέρη αντιδρούν, σε κάποιον βαθμό, με κοινότοπες υποθέσεις για τον έμφυλο ρόλο παππούδων και γιαγιάδων, και ότι οι ερωτήσεις της ερευνήτριας βασίστηκαν σ' αυτές τις υποθέσεις.²⁹

Εδώ το σημείο-κλειδί είναι να αναγνωρίσουμε τις διυποκειμενικές σχέσεις που είναι παρούσες κατά τη διάρκεια της συνέντευξης και να σκεφτούμε πώς επηρεάζουν το αποτέλεσμα. Αρχικά αυτός που ερωτά αναστοχάζεται πώς ο εαυτός που προβάλλει στον ερωτώμενο επηρεάζει τη μαρτυρία που προκύπτει. Αντίθετα από τους ανθρωπολόγους, οι ιστορικοί έχουν συνηθίσει να υιοθετούν τον ρόλο εξωτερικού παρατηρητή ενός πολιτισμού, μιας χρονικής στιγμής, ενός γεγονότος. Σπάνια διεξάγουμε συμμετοχική παρατήρηση καθιστάμενοι μέρος μιας κοινότητας ή συμμετέχοντας σε πολιτισμικά γεγονότα για να τα μελετήσουμε. Με αυτή την έννοια είμαστε λιγότερο συνηθισμένοι να αποτελούμε μέρος μιας ιστορίας. Ένας από τους λόγους που διεξάγουμε συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας είναι για να φτάσουμε σε «ένα άλλο μέρος» –στο παρελθόν– μέσα από τις αναμνήσεις κάποιου που ήταν εκεί. Στη κατάσταση αυτή η απόσταση μεταξύ των μερών –σε σχέση με την ηλικία, το φύλο ή τις εμπειρίες– μπορεί να αποτελεί πλεονέκτημα, με την έννοια ότι ένας πληροφορητής μπορεί να είναι πιο πρόθυμος να εξηγήσει και να περιγράψει αναλυτικά κάτι σε έναν ξένο παρά σε έναν γνωστό του. Ο Portelli περιγράφει τη συνέντευξη προφορικής ιστορίας σαν μια «αντιπαράθεση μερικότητων», κατά την οποία ποτέ δεν θα αναπαρασταθεί ένας αδιάσπαστος ή πλήρης εαυτός.³⁰ Αν έχουμε αυτό κατά νου, είναι δυνατόν να προχωρήσουμε σε μια πιο ευαίσθητη και διεισδυτική κατανόηση των ιστοριών που μας λένε.

Οι ερευνητές προφορικής ιστορίας έχουν αντιμετωπίσει τα ζητήματα που περιβάλλουν την υποκειμενικότητα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ως μέρος της πλήρους μετατόπισης από τη συγκέντρωση πληροφοριών στην εξυπηρέτηση της βιοαφήγησης. Πράγματι, στη συνέντευξη η υποκειμενικότητα δεν έχει απλώς καταστεί κάτι του οποίου η ύπαρξη πρέπει να αναγνωριστεί αλλά έχει αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης ατζέντας, της απελευθέρωσης φωνών, της επικύρωσης της αξίας εμπειριών, και της κατανόησης του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι κατασκευάζουν εκ των υστέρων εκδοχές της ζωής τους.

Η επικέντρωση στην υποκειμενικότητα απαιτεί όχι απλώς να γνωρίζουμε ότι αυτός που παραχωρεί συνέντευξη κατασκευάζει μια υποκειμενική εκδοχή του παρελθόντος καθώς συζητάει με τον ερευνητή, αλλά και ότι όταν το κάνει βασίζεται σε λόγους από μια ευρύτερη κουλτούρα. Αυτό σημαίνει ότι διαρκώς επαναξιολογούμε τις βιοαφηγήσεις μας, λέγοντας διαφορετικές εκδοχές της σε διαφορετικά ακροατήρια. Το κάνουμε αντλώντας έννοιες σχετικά με τον τρόπο που ο εαυτός παρουσιάζεται σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον και χρησιμοποιούμε ένα φάσμα από διαθέσιμες ταυτότητες ή τοποθετήσεις των υποκειμένων (η σκανδαλιάρη κόρη, η καλή σύζυγος, ο σκληρά εργαζόμενος κ.ο.κ.) Η απασχόληση αυτή είναι σύνθετη. Κάποιους λόγους θα τους υιοθετήσει ο πληροφορητής και κάποιους άλλους όχι. Θα έχει διαπραγματευτεί τις απόψεις αυτές στην κοινωνία, και στη συνέντευξη αυτό θα εκφραστεί από το πώς επιλέγει, περιγράφει και κρίνει τα συμβάντα της ζωής του.

Συχνά η κατασκευή και παρουσίαση του εαυτού σε ένα ακροατήριο –σε μια ομάδα φίλων ή σε μια συνέντευξη προφορικής ιστορίας– θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα της εσωτερικής επιθυμίας για προσωπική έκφραση και συνδέεται με τη σύγχρονη δυτική κουλτούρα της υπερκατανάλωσης και της απελευθέρωσης των πολιτισμικών επιλογών. Όμως, στην πραγματικότητα, εδώ και πολύ καιρό η κατασκευή υποκειμενικών περιγραφών της ζωής αποτελεί μέρος της καθημερινότητας. Η Lyndal Roper σημειώνει πώς το 1685 μια Γερμανίδα στο Άουγκσμπουργκ, η Regina Bartholeme, κατασκεύασε μια ιδιαίτερη άποψη για τον εαυτό της, ως ερωμένης του Σατανά –πληροφορίες που έδωσε εθελοντικά η ίδια σε μια σειρά από λεπτομερείς περιγραφές σε ένα Δικαστήριο της Ιεράς Εξέτασης, και οι οποίες οδήγησαν στην εκτέλεσή της.³¹ Για πολλούς η αυτοβιογραφία αναπτύχθηκε ως μέρος των πρακτικών αρχειοθέτησης της νεωτερικότητας, καθώς οι ενορίες ή τα δημοτικά συμβούλια συγκέντρωναν πληροφορίες για φτωχούς που ζητούσαν βοήθεια ή για άτομα που ζητούσαν συστατικές επιστολές προκειμένου να εργαστούν, ή για να κατασκευάσουν την εικόνα ενός αξιόπιστου ή ειλικρινή μάρτυρα όταν κατέθεταν στο δικαστήριο. Γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα οι διάφορες κρατικές γραφειοκρατίες άρχισαν να συγκεντρώνουν βιογραφικά στοιχεία για να δημιουργήσουν ανάλογα αρχεία για μελλοντική χρήση. Οι αυτοβιογραφικές επιτελέσεις ενσωματώθηκαν στην καθημερινότητα.³² Και στον σύγχρονο δυτικό κόσμο του 21ου αιώνα έχουμε πλέον συνηθίσει να παράγουμε διαφορετικές εκδοχές της ζωής μας για διάφορους σκοπούς. Το βιογραφικό σημείωμα (CV), μια δόλωση με χρονολογική σειρά της ζωής κάποιου, που περιλαμβάνει αναγνωρισμένα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά επιτεύγματα, θα δημιουργηθεί ως απάντηση στην ανάγκη του θεομού στον οποίο α-

πευθύνεται για να κρίνει και να διακρίνει το ένα άτομο από το άλλο. Σε αντιδιαστολή, το προσωπικό προφίλ που «ποστάρεται» σε ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης είναι μια μορφή αυτοβιογραφίας που επιλέγει μιαν άλλη μορφή αυτοέκφρασης. Ωστόσο, κι αυτή αποτελεί εκδοχή μιας ζωής, όπως και το CV. Και τα δύο είναι προϊόντα ενός διυποκειμενικού διαλόγου μεταξύ εαυτού και πολιτισμικών λόγων που μας προσφέρουν ποικίλα μοντέλα αυτοαναπαράστασης. Έτσι, ενώ η σελίδα μας στα κοινωνικά δίκτυα μπορεί να περιλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες, όπως τα προσωπικά μας ενδιαφέροντα και φωτογραφίες που μας απεικονίζουν σε διάφορες τοποθεσίες, παρόμοιες πληροφορίες δεν είναι κατάλληλες για μια περίληψη [résumé] με σκοπό μια αίτηση για επαγγελματική απασχόληση. Και τα δύο εκπροσωπούν το ίδιο πρόσωπο, αλλά σε κάθε περίπτωση το εν λόγω πρόσωπο αναπαριστά τον εαυτό του εντελώς διαφορετικά.

Η σχέση υποκειμενικότητας και λόγου είναι ακριβώς αυτό με το οποίο ασχολείται ο ερευνητής προφορικής ιστορίας, ο οποίος κατανοεί ότι η μνήμη και η δημιουργία μνημονικών αφηγήσεων παράγονται μόνο μέσα από την επίκληση συγκεκριμένων ιδεών, ερμηνειών και αναπαραστάσεων που είναι πλήρεις νοημάτων για τον αφηγητή, και τον βοηθούν να κατανοήσει συχνά ανόμοιες και ασύνδετες αναμνήσεις και εμπειρίες. Είναι η κολλητική ουσία που συνδέει τις αναμνήσεις με έναν συγκεκριμένο τρόπο, που αποκτούν νόημα για τον αφηγητή και ο οποίος συχνά του επιτρέπει να γίνει το υποκείμενο της αφήγησης, σαν ήρωας, σαν δρων υποκείμενο, σαν θύμα ή με κάποιον άλλο ρόλο.

Τη δεκαετία του 1990 πήρα μια σειρά από συνεντεύξεις από άτομα που μεγάλωσαν μακριά από τους φυσικούς γονείς τους. Ήρθα αντιμέτωπη με διάφορους τρόπους με τους οποίους τα άτομα αυτά τοποθέτησαν τις συχνά δυσάρεστες μνημονικές αφηγήσεις τους σε ευρύτερους λόγους περί οικογένειας και περί του ανήκειν, που τους επέτρεψαν να συμβιβαστούν με το παρελθόν τους. Ο Robert αποτελεί καλό παράδειγμα κάποιου που κατασκεύασε μια αφήγηση που βασιζόταν σε οικείους λόγους περί της οικογενειακής ζωής για να εξηγήσει στον εαυτό του, αλλά και σ' εμένα, την αίσθηση που είχε ότι δεν ανήκε σε μια οικογένεια και, έτσι, γιατί δεν γνώριζε πραγματικά ποιος είναι. Σε ηλικία τριών ετών ο Robert μετακινήθηκε από την πόλη που γεννήθηκε, τη Γλασκώβη, και έζησε σε μια ανάδοχη οικογένεια εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά. Αργότερα, η απουσία πατρικού ονόματος στο πιστοποιητικό γέννησής του τον έκανε να δυσπιστεί σε σχέση με την ιστορία που τότε του είχαν πει: ότι οι γονείς του είχαν πεθάνει σε αυτοκινητικό ατύχημα. Ο Robert θυμόταν ότι είχε μια χαρούμενη παιδική ηλικία· οι θεοί γονείς του τον έκαναν να αισθάνεται μέρος της οικογένειάς τους («[...] αναφερόμασταν ο ένας στον άλλον σαν αδελφοί και αδελφές [...] βλέπεις ήταν η μόνη οικογένεια που γνώρισα»), και φρόντισε να τονίσει το γεγονός ότι του προσφέρθηκε μια κα-

λύτερη ζωή σε σχέση με πολλά παιδιά που μεγάλωσαν με τους φυσικούς γονείς τους:

Με φρόντιζαν περισσότερο απ' όσο τα βρωμόπαιδα με μητέρα και πατέρα, μπορώ να σ' το πω πως πραγματικά έτσι ήταν. Συνήθιζα να στέκομαι σε μια εξέδρα και τους τα έλεγα, όμως ξέρεις ήσουν ένας χαμένος, ξέρεις στην παιδική χαρά και, ξέρεις, ήσουν ένα ορφανό της Γλασκώβης [...]. Στην πραγματικότητα δεν μπορούσες να ζηλεύεις επειδή ζούσες καλύτερα απ' αυτά.³³

Οι εντάσεις που υπήρχαν στις εξ αίματος οικογένειες δεν ήταν μέρος της εμπειρίας του Robert: «δεν είχα τραύματα να ξεπεράσω». Όμως είχε πλήρη συνείδηση της θέσης του σαν παιδί ανάδοχης οικογένειας. «Περισσότερες από μία φορά μου είχαν πει, να φέρεσαι καλά αλλιώς θα φύγεις». Η αφήγησή του διανθίζεται με αναφορές σε ένα άλλο «ορφανό» παιδί στην ευρύτερη οικογένεια, που αντίθετα με αυτόν είχε νομίμως υιοθετηθεί. Κατά τα φαινόμενα έγινε το επίκεντρο της προσοχής, τουλάχιστον αυτή ήταν η ερμηνεία του Robert: «ήταν απίστευτο το πόσο την αποδέχονταν και όλα περιστρέφονταν γύρω [της] και γύρω από τα παιδιά [της]». Και η εμπειρία που είχε να μην τον παίζουν τα άλλα παιδιά και να τον βρίζουν, και αργότερα στη ζωή του να μην μπορεί να βρει δουλειά στη μάλλον εσωστρεφή κοινωνία των ψαράδων στην οποία μεγάλωσε είχε ως αποτέλεσμα αυτό που ονόμαζε κυνισμό: «Είμαι περισσότερο κυνικός και πικρόχολος, σε κάνει κάπως να φυλάς μόνος σου τον εαυτό σου στη ζωή, που δεν είναι κακό πράγμα». Ο κυνισμός του Robert παρουσιάζοταν σαν μια μορφή προστασίας απέναντι στην απογοήτευση να μην ανήκει πλήρως ούτε σε μια «πραγματική» οικογένεια ούτε στην ανάδοχη οικογένειά του. Η αφήγηση του Robert κατασκευάστηκε εντός και σε αντιπαράθεση με έναν λόγο σχετικά με την «κανονική» οικογενειακή ζωή, με τον οποίο είχε μεγαλώσει. Τον ενδιέφερε ιδιαίτερα να περιγράψει τον εαυτό του σαν μέρος μιας οικογένειας, αλλά τον απασχολούσε το ότι ήταν ένας ξένος.

Η βιοαφήγηση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, και θα διερευνήσουμε κάποιους αφηγηματικούς τρόπους στο Κεφάλαιο 6. Εδώ μας ενδιαφέρει περισσότερο η σχέση της αφήγησης που παράγει ο πληροφορητής με το πολιτισμικό πλαίσιο που την επηρεάζει. Οι αφηγήσεις προφορικής ιστορίας κατασκευάζονται σαν μέσα με τα οποία οι άνδρες και οι γυναίκες «τοποθετούνται φαντασιακά τους σύνθετα δομημένους κοινωνικούς κόσμους τους».³⁴ Η κριτικός λογοτεχνίας Reginia Gagnier σημείωσε ότι «αυτό που είναι εντυπωσιακό σχετικά με το πνεύμα ή την προσωπικότητα δεν είναι η μοναδικότητα ή η αυτονομία τους αλλά μάλλον η έντονη εξάρτησή τους από τα με διυποκειμενικό τρόπο διαμοιρασμένα νοήματα».³⁵ Με άλλα λόγια, μπορούμε να εξιστορήσουμε και να κατανοήσουμε μια εμπειρία μόνο αν το κάνουμε με έναν τρόπο που κατανοούν και οι άλλοι, και συνεπώς χρησιμοποιούμε κοινά

ή συμφωνημένα πλαίσια και λόγους για να δώσουμε μορφή και νόημα στις ιστορίες μας. Ο μόνος τρόπος με το οποίο ο Robert μπορούσε να κατανοήσει τις εμπειρίες του ως παιδί ανάδοχης οικογένειας και να το μεταδώσει στους ακροατές ήταν τοποθετώντας την αφήγησή του εντός του λόγου περί ιδανικής οικογένειας.

Ένας άλλος τρόπος να το δούμε αυτό είναι να θεωρήσουμε ότι η κατασκευή της αφήγησης μιας ζωής ή ανάμνησης διαμορφώνεται από σενάρια ή συγκεκριμένα πρότυπα. «Είτε το γνωρίζουμε είτε όχι», γράφει η Jill Ker Conway, στην ανάλυσή της για την αυτοβιογραφία,

[...] ο πολιτισμός μας δίνει ένα εσωτερικό κείμενο με το οποίο διάγουμε τη ζωή μας. Οι βασικές πράξεις του έργου προέρχονται από τον τρόπο που ο κόσμος μας κατανοεί την ανθρώπινη ανάπτυξη· οι σκηνές και οι κεντρικοί χαρακτήρες προέρχονται από τις οικογένειές μας και την κοινωνικοποίησή μας, που προσφέρουν το πρότυπο για να επενδύουμε συναισθηματικά στους άλλους, και η δυναμική του κειμένου προέρχεται από αυτό που ο κόσμος μας ορίζει ως επιτυχία ή επίτευγμα.³⁶

Η ιστορία που λέει κάποιος είναι απλώς μία από πολλές δυνατές. Το σενάριο δεν είναι καθοριστικό. Το σχήμα, η μορφή και το περιεχόμενό του καθορίζονται από την ανάγκη του αφηγητή να κατασκευάσει μια μνημονική αφήγηση με την οποία τη συγκεκριμένη στιγμή αισθάνεται άνετα. Και μια άνετη αφήγηση συχνά είναι μια αφήγηση όπου η ιστορία η οποία λέγεται διαθέτει συνοχή με ευρύτερες πολιτισμικές αντιλήψεις. Η διαδικασία έχει ονομαστεί «αυτοκυριαρχία» [composure] και επινοήθηκε από τον ιστορικό Graham Dawson για να εξηγήσει πώς οι άνθρωποι λένε ιστορίες για τη ζωή τους αντλώντας από φαντασιακές μορφές ενσωματωμένες στο πολιτισμικό τους πλαίσιο. Ο Dawson εξέταζε τους τρόπους με τους οποίους οι έμφυλες ταυτότητες διαμορφώνονται και εκφράζονται, επικεντρώνοντας ρητά στη μόνιμη απήγηση που έχει η φιγούρα του ήρωα στρατιώτη για την κατασκευή της βρετανικής ανδρικής ταυτότητας. Αξίζει να παραθέσουμε ένα εκτενές απόσπασμα από τον Dawson:

Η πολιτισμική σημασία της αφήγησης ιστοριών δεν οφείλεται μόνο στις ιστορίες που μας λένε [...] αλλά και σ' εκείνες που λέμε ή συνθέτουμε εμείς οι ίδιοι. Είναι μια πολιτισμική πρακτική αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής, μια δημιουργική δραστηριότητα με την οποία όλοι μας ασχολούμαστε. Ακόμη και η πιο κοινότοπη αφήγηση αποτελεί μια ενεργητική σύνθεση, η οποία δημιουργείται μέσα από την προφορική διευθέτηση αφηγηματικών στοιχείων σε ένα ενιαίο σύνολο. [...] Ταυτόχρονα, η αφήγηση δημιουργεί και μια προοπτική για τον εαυτό μας, μέσω της οποίας προσπαθούμε να αποκτίσουμε μια αίσθηση της καθημερινότητάς μας, έτσι ώστε να «διαχειριστούμε» τις δυσάρεστες πλευρές της, να τις αντιμετωπίσουμε, να τις ελέγξουμε, να τις αποθήσουμε. [...] Έτσι, με αυτή τη δεύτερη έννοια η αφήγηση ιστοριών «συνθέτει» έναν υποκειμενικό προσανατολισμό του εαυτού στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων του γύρω

κόσμου, που του επιτρέπει να εισέλθει σ' αυτόν φαντασιακά και να τον κατοικήσει. Η ιστορία που τελικώς λέγεται είναι πάντα εκείνη που επιλέγεται μεταξύ άλλων πιθανών εκδοχών, και περιλαμβάνει μια προσπάθεια, όχι απλώς για μια τυπικά ικανοποιητική αφήγηση ή μια συνεκτική εκδοχή των συμβάντων, αλλά και για μια εκδοχή εαυτού που μπορεί να βιωθεί σε μια σχετικά ευχάριστη ψυχική κατάσταση, δηλαδή για μια υποκειμενική αυτοκυριαρχούμενη σύνθεση.³⁷

Ο Dawson προτείνει δύο διαφορετικούς, όμως σχετιζόμενους, ορισμούς της αυτοκυριαρχούμενης σύνθεσης [composure]: ο πρώτος αναφέρεται στη διαδικασία σύνθεσης μιας ιστορίας, και ο δεύτερος στην ικανότητα ενός ατόμου να παρουσιάσει μια συνεκτική ιστορία με την οποία αισθάνεται άνετα. Συνεπώς, η θεωρία της αυτοκυριαρχούμενης σύνθεσης που δημιούργησε ο Dawson συγκεφαλαιώνει πολύ καλά τις διυποκειμενικές σχέσεις που είναι εγγενείς στη συνέντευξη της προφορικής ιστορίας. Όπως δηλώνει:

Η κοινωνική αναγνώριση που προσφέρεται μέσα σε κάθε επιμέρους κοινό θα συσχετισθεί στενά με τις κοινές πολιτισμικές του αξίες και ασκεί καθοριστική επιρροή στον τρόπο με τον οποίο θα γίνει μια αφήγηση και, συνεπώς, στο είδος της σύνθεσης που επιτρέπει. Συνεπώς, τα αφηγηματικά εφόδια ενός πολιτισμού –το ρεπορτόριο κοινών και αναγνωρισμένων αφηγηματικών μορφών που διαθέτει– λειτουργούν σαν απόθεμα αναγνωρισμένων ταυτοτήτων.³⁸

Ο Dawson ανέπτυξε τη θεωρία αυτή στο πλαίσιο της ανάλυσης της θέσης που καταλαμβάνει η φιγούρα του «ήρωα στρατιώτη» στο βρετανικό πολιτισμικό φαντασιακό. Περιγράφει πώς ο ίδιος ανέπτυξε την υποκειμενική αίσθηση εαυτού ως αγοριού σε σχέση με δημόσιες αναπαραστάσεις του ήρωα της περιπέτειας:

[Ο]ι φαντασιακές ταυτοποιήσεις που έκανα για το ντύσιμο βασίστηκαν σε ένα διαθέσιμο ρεπερτόριο ιστοριών και ηρώων όπως ο Lone Ranger [...] στο ντύσιμο και στην επίτευξη ενός ρόλου εξέφραζα αυτόν τον φαντασιακό εαυτό στους άλλους και αναπαριστούσα την εικόνα με την οποία ήθελα να εμφανίζομαι στον κόσμο. Οι φαντασιώσεις μου αποκτούσαν μια πιο πλήρη κοινωνική μορφή.³⁹

Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι αυτή η θεωρία υιοθετήθηκε με ενθουσιασμό και εφαρμόστηκε από τους ερευνητές της προφορικής ιστορίας, διότι επιτυγχάνει να ασχοληθεί με δύο στοιχεία-κλειδιά της αφήγησης της βιοϊστορίας: με την ιστορία που λέει ο πληροφορητής και με τον τρόπο με τον οποίο αντλεί πολιτισμικά αποδεκτές αξίες για να κατασκευάσει έναν παρελθόντα εαυτό ο οποίος έχει κάποιο νόημα γι' αυτόν και για το κοινό.

Εντούτοις, όπως ο Dawson και άλλοι έχουν τονίσει, αυτοί που παραχωρούν συνέντευξη δεν συνθέτουν τις ιστορίες τους αντλώντας τυχαία από πολιτισμικές κατα-

σκευές. Οι διάφορες κουλτούρες περιλαμβάνουν ένα φάσμα από πιθανές ταυτότητες, μερικές από τις οποίες θα είναι κυρίαρχες ή ηγεμονικές, ιδανικές ή επιθυμητές, και άλλες θα είναι εναλλακτικές ή ανατρεπτικές. Στα πλαίσια του κοινωνικού μας κόσμου όλες οι πιθανότητες κυκλοφορούν σε λόγους και παρουσιάζονται με μια ποικιλία από γραπτές, οπτικές και ηχητικές μορφές επικοινωνίας. Όμως, αν και οι πιθανότητες μπορεί να είναι απεριόριστες, η ικανότητα να επιλέγουμε μεταξύ αυτών «διαμορφώνεται από τους ισχυρούς ηγεμονικούς καταναγκασμούς ενός καθιερωμένου πολιτισμικού μορφώματος».⁴⁰ Αυτός που επιβιώνει, παρά τις δυσκολίες, όπως ο Robert, του οποίου η ιστορία αναφέρθηκε προηγουμένως, χαιρεί μεγαλύτερης συμπάθειας και είναι πιο πιθανό να επιτύχει μια συνθετικότητα, σε σχέση με κάποιον που είναι βουτηγμένος στον αυτοοικτιρμό. Στην πραγματικότητα, αυτό σημαίνει ότι ορισμένες μορφές είναι πιο αποδεκτές για να παρουσιαστούν δημόσια από κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, στη σύγχρονη δυτική κουλτούρα η ταυτότητα του σκληρά εργαζόμενου οικογενειάρχη είναι πιο βολική και αποδεκτή για να υιοθετηθεί, σε σχέση με του απατημένου συζύγου ή του αποδυναμωμένου ανέργου. Η Catherine Kohler Riessman αναλύει την αφήγηση ενός διαζευγμένου –εργατικής προέλευσης– και ανίκανου να εργαστεί άνδρα, του «Burt», ο οποίος κατά τη διάρκεια της συνέντευξης προσπάθει να διαμορφώσει την εικόνα του «αφωσιωμένου συζύγου και υπεύθυνου εργάτη», βασικά στοιχεία της κυρίαρχης ρητορικής περί αρρενωπότητας στο πολιτισμικό περιβάλλον του, παρά τα δεδομένα που δείχνουν ότι στην περίπτωση του αυτά τα χαρακτηριστικά δεν είναι πλέον ρεαλιστικά.⁴¹ Παρομοίως, οι πρώην ανθρακωρύχοι και οικοδόμοι από τους οποίους πήραν συνέντευξη οι Johnston και McIner, στα πλαίσια ενός προγράμματος για τις αρνητικές συνέπειες στην υγεία της απασχόλησης στη βαριά βιομηχανία, αναπαρήγαγαν την εικόνα του αρρενωπού ή «σκληρού» άνδρα, στάση που επικρατούσε την εποχή που εργάζονταν, στα μέσα του 20ού αιώνα. Οι άνδρες εργάζονταν ερχόμενοι σε επαφή με επικίνδυνα υλικά χωρίς να φορούν προστατευτικά ρούχα ή μάσκες, επειδή θεωρείτο «όχι ανδροπρεπές» και «αδερφίστικο» να το κάνουν. Οι συνεντεύξεις μαζί τους, μετά την αναπηρία τους από παθήσεις των πνευμόνων που προκλήθηκαν από τις επικίνδυνες συνθήκες υπό τις οποίες εργάζονταν, έδειξαν ότι συνέχιζαν να κρίνουν τους εαυτούς τους με βάση την ταυτότητα του «σκληρού άνδρα». Συνεπώς, ήταν απρόθυμοι να παρουσιάσουν τους εαυτούς τους σαν θύματα. «Εντάξει, προφανώς η κατάστασή μου δε μου επιτρέπει να εργαστώ», σχολίασε ένας πρώην ανθρακωρύχος. «Εργάστηκα όλη μου τη ζωή [...]. Ήταν μεγάλο κτύπημα όταν μου είπαν ότι δεν θα εργαζόμουν ξανά. Ε, η περηφάνια σου βουλιάζει».⁴²

Λόγοι όπως αυτοί για την αρρενωπότητα μετατοπίζονται από την κοινωνία στο άτομο και από εκεί επιστρέφουν στην κοινωνία. Ανταλλάσσονται διαρκώς στην

κοινωνία, αποκτούν νέες μορφές, αλλά συνήθως ο κύριος χαρακτήρας τους αλλάζει ελάχιστα. Ο όρος του Richard Johnson «πολιτισμικό κύκλωμα», που περιγράφει την «παραγωγή, κυκλοφορία και κατανάλωση πολιτισμικών προϊόντων [...] [και] μορφών υποκειμενικότητας», είναι ένας χρήσιμος τρόπος για να εξηγήσουμε πώς η υποκειμενικότητα ή οι εκφράσεις εαυτού συνδέονται με τις δημόσιες αναπαραστάσεις.⁴³ Το πολιτισμικό κύκλωμα αναφέρεται στη σχέση μεταξύ προσωπικών ή τοπικών λόγων και εθνικών ή δημόσιων αναπαραστάσεων. Οι τοπικές ή προσωπικές ιστορίες και εμπειρίες δεν επηρεάζονται ούτε καθορίζονται υποχρεωτικά από εθνικές ή δημόσιες μορφές, όμως

[...] οι μορφές που απευθύνονται στο ευρύτερο κοινό και παρουσιάζουν ιστορίες με πιο αφηρημένους και γενικευμένους όρους [...] απ' ό,τι οι τοπικές είναι δυνατόν να αποκτήσουν μια φαινομενικά δική τους ζωή, ανεξάρτητη από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες [...] έτσι οι τοπικές και ιδιαίτερες αναφορές δεν μπορούν να αποφύγουν την εννοιολογική επίδραση ισχυρών δημοσίων αναπαραστάσεων.⁴⁴

Έτσι, σχεδόν πάντα οι προσωπικές αναφορές εμπειριών απορροφώνται από τις δημόσιες, γενικεύονται ή ομογενοποιούνται καθώς υφίστανται ισχυρές πιέσεις από λόγους οι οποίοι έχουν αποκτήσει κυβερνητική και θεσμική υποστήριξη.⁴⁵ Το αποτέλεσμα είναι ότι όλες οι ατομικές αναφορές συνδέονται με κάποιον τρόπο με αυτά τα κυρίαρχα μοντέλα. Στο πιο βασικό επίπεδο πολλοί αφηγητές εντάσσουν τις προσωπικές τους αναμνήσεις στο πλαίσιο δημόσιων γεγονότων –πολέμους, κρίσιμα πολιτικά σημεία καμπίς κ.ο.κ.–, όμως είναι ο τρόπος που αυτά τα γεγονότα αναπαριστώνται στο πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο επηρεάζει περισσότερο το πώς τα άτομα λένε τις ιστορίες τους.

Οι θεωρίες του πολιτισμικού κυκλώματος και της αυτοκυριαρχούμενης σύνθεσης έχουν εφαρμοστεί πιο αποτελεσματικά σε μελέτες την εμπειρία στρατιωτών και σε σχέση με τις ταυτότητες του [κοινωνικού] φύλου. Ο Graham Dawson, στη ανάλυσή του για την κυρίαρχη ανδρική ταυτότητα του ήρωα στρατιώτη στη βρετανική κουλτούρα, ο Alistair Thomson στη μελέτη του για τους Αυστραλούς στρατιώτες Anzac (Australian and New Zealand Army Corps) κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και η έρευνα της Penny Summerfield σχετικά με ιστορίες για την εργασία και την πολεμική προσπάθεια κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο υπό το πρίσμα του φύλου, έχουν δείξει τους μηχανισμούς του πολιτισμικού κυκλώματος και την αξία της κατανόησης της παραγωγής υποκειμενικών αναμνήσεων μέσω της αυτοκυριαρχούμενης σύνθεσης.⁴⁶ Όμως αυτές οι μελέτες δείχνουν επίσης ότι η σχέση μεταξύ προσωπικών μνημονικών αφηγήσεων και λόγου είναι διαλογική, λειτουργεί αμφίδρομα. Οι άνθρωποι δεν αφομοιώνουν απλώς τους κυρίαρχους λόγους, τους χρησιμοποιούν για να διαμορφώσουν τις δικές τους αφηγήσεις ζωής

και για να τις επιστρέψουν στον ερευνητή. Είναι σαφές ότι υπάρχουν κενά και εντάσεις μεταξύ ιδιωτικών αναφορών και κυρίαρχων ή δημοσίων αναπαραστάσεων που μπορεί να εμφανιστούν σε μια συνέντευξη, και μπορεί να είναι δύσκολο να τα αντιμετωπίσουμε. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι πληροφορητές μπορεί να αισθανθούν ότι χάνουν τον έλεγχο, δημιουργείται μια μορφή ψυχικής δυσφορίας, λόγω της αδυναμίας τους να εναρμονίσουν την υποκειμενική εμπειρία με τον λόγο. Για παράδειγμα, η Summerfield δείχνει πώς μερικές γυναίκες που της παραχώρησαν συνέντευξη για τον ρόλο που είχαν κατά τη διάρκεια του πολέμου δυσκολεύονταν να συμφιλιώσουν αντιφατικά στοιχεία των εμπειριών τους. Μια γυναίκα που μίλησε με εμπιστοσύνη και αυτοπεποίθηση για τον ρόλο της ως μηχανικού αεροπλάνων κατά τη διάρκεια του πολέμου –μια ταυτότητα που ενισχύθηκε από δημόσια διαθέσιμες εικόνες «πατριωτικού φεμινισμού»– κόμπιαζε όταν μιλούσε για την επιστροφή της στις οικιακές ασχολίες μετά το τέλος του πολέμου, και για τις προσπάθειές της να συνδυάσει εργασία και μητρότητα.⁴⁷

Η γνωστή μελέτη του Thomson, για τη συμμετοχή των στρατιωτών στην εκστρατεία στην Καλλίπολη κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, φωτίζει το ερμηνευτικό κενό μεταξύ εθνικής μνήμης και προσωπικών αναμνήσεων. Σ' αυτήν την μεγάλη επιρροή εργασία ο Thomson δείχνει την αξία της θεωρίας του πολιτισμικού κυκλώματος και πώς η θεωρία της αυτοκυριαρχίας μπορεί να μας προσφέρει κάποια ιδέα για τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα κατασκευάζουν διαχρονικά τις ιστορίες τους ανταποκρινόμενα στα μεταβαλλόμενα δημόσια πρότυπα. Στην Αυστραλία υπάρχει ένας τεράστιος θρύλος για τους Anzacs, τους στρατιώτες που πολέμησαν, σε απόμακρες περιοχές, στο πλευρό της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους, από τους οποίους δεκάδες χιλιάδες έχασαν τη ζωή τους. Την περίοδο μετά το 1945 οι Anzacs αναδείχθηκαν σε ενσάρκωση του αυστραλιανού εθνικού χαρακτήρα και ταυτότητας, με πολλές τριμηνιαίες εορταστικές αναφορές στην τηλεόραση και τα μίντια, και η ημέρα που τιμούνται οι Anzacs (Anzacs Day) στην πραγματικότητα είναι η εθνική επέτειος της Αυστραλίας. Ο Thomson μελέτησε τη συμμετοχή των επονομαζόμενων «σκαπανέων» στην απόβαση στην Καλλίπολη, τον Απρίλιο του 1915, εξετάζοντας τη σύνθετη σχέση μεταξύ του εθνικού μύθου της αυστραλιανής αρρενωπότητας που αποθανατίζεται με τον εν λόγω όρο και των προσωπικών ιστοριών μερικών από τους βετεράνους Anzacs.⁴⁸ Ο θρύλος των Anzacs ανέδειξε σε ταινίες και σε βιβλία τη γενναιότητα και τον εξισωτισμό των αυστραλών στρατιωτών και δημιούργησε έναν μύθο γύρω από τον οποίο η Αυστραλία τίμησε την «ενηλικιώσή» της ως έθνος. Μερικοί από αυτούς που παραχώρησαν συνέντευξη στον Thomson ενσωμάτωσαν τον θρύλο των Anzacs στις ιστορίες τους, ακόμη και αναπαράγοντας σκηνές από την ταινία *Καλλίπολη*, σαν να συμμετείχαν κι αυτοί, δείχνοντας πώς οι προσωπικές αναμνήσεις μπορούν

να υπερηφανηθούν στις δημόσιες αναπαραστάσεις και στη συνέχεια να αναπα-
ραχθούν από τους ερωτώμενους.

Όμως, για έναν από τους πληροφορητές του Thomson, τον Fred Farrall, ο
θρύλος των Anzacs δεν είχε σχέση με τις προσωπικές εμπειρίες του. Δεν μπορούσε
να μιλήσει για τον πόλεμο επειδή «δεν μπορούσε να βρει κατάλληλη δημόσια επιβε-
βαίωση της εμπειρίας του σαν στρατιώτης». Η εμπειρία αυτή σηματοδοτήθηκε από τον
φόβο του και τον εφιάλτη της απώλειας των καλύτερων φίλων του στις μάχες. Ο
Fred αποδιοργανώθηκε στις αρχικές συνεντεύξεις με τον Thomson για δύο λό-
γους. Δεν μπορούσε να συνθέσει μια συνεκτική αφήγηση των εμπειριών του, λόγω
του τεράστιου διχασμού μεταξύ του εθνικού μύθου και της δικής του υποκειμενι-
κότητας –ο Fred δεν ευθυγραμμίστηκε με το ιδανικό των «σκαπανέων» και επέ-
στρεψε στην πατρίδα του πνευματικά και φυσικά τραυματισμένος από τις εμπει-
ρίες του. Ούτε μπορούσε να πετύχει την αυτοκυριαρχία του, μια αίσθηση
ανακούφισης για την ιστορία που μπορούσε να πει, επειδή δεν μπορούσε να συμ-
φιλωθεί με τα αισθήματα ανεπάρκειας και φόβου που ένιωθε.

Ο δημόσιος εορτασμός των πρώων Anzacs αποτελούσε μια οδυνηρή υπενθύμιση της
προσωπικής του πρόσληψης της ανεπάρκειάς του, σαν στρατιώτη και άνδρα, και ο
Fred δεν μπορούσε να χαρεί την παρηγοριά και επιβεβαίωση που προσέφερε [ο μύθος]
στους υπόλοιπους στρατιώτες που επέστρεψαν.⁴⁹

Εντούτοις, μερικά χρόνια αργότερα ο Fred βίωσε ένα είδος σύγκλισης ανάμεσα
στις δικές του εμπειρίες και τη δημόσια αναπαράσταση. Τη δεκαετία του 1980, κα-
θώς η φρίκη του πολέμου τύχαινε όλο και μεγαλύτερης δημόσιας αναγνώρισης και
έγινε αποδεκτό ότι ο στρατιώτης μπορούσε να είναι ένα θύμα, ο Fred βίωσε δημόσια
την επιβεβαίωση του ρόλου του και κατάφερε να μιλήσει με μεγαλύτερη συνοχή
και υπερηφάνια για τις εμπειρίες του. Με αυτόν τον τρόπο η δημόσια μνήμη των
Anzacs έγινε ένα γεγονός που τελικά ο Fred ήταν σε θέση να αφομοιώσει σε μια νέα
καταγραφή του προσωπικού του παρελθόντος.

Ουδείς ερευνητής προφορικής ιστορίας δέχεται ότι οι αφηγήσεις των πληροφο-
ρητών του υπαγορεύονται πλήρως από κυρίαρχους λόγους. Πράγματι, τα διαθέσιμα
στοιχεία δείχνουν ότι οι περισσότεροι πληροφορητές είναι σε θέση να επιδείξουν εμ-
πρόθετη δράση, ή αυτό που η Oringer ονομάζει «κριτική υποκειμενικότητα», όπου
ένα υποκείμενο εσωτερικεύει, αναστοχάζεται και στη συνέχεια αντιδρά σε ένα σύνολο
από περιστάσεις ή σε μια ευρέως αποδεκτή εκδοχή του παρελθόντος.⁵⁰ Ταυτόχρονα,
έχουμε συνείδηση της «δυσκολίας να αναπτύξουμε και να διατηρήσουμε αντιτιθέ-
μενες μνήμες».⁵¹ Ο Fred Farrall με δυσκολία μπορούσε να εκφράσει την άποψή του
για τον πόλεμο, όταν ο λαϊκός θρύλος δεν επέτρεπε αποκλίσεις από τον μύθο των
ηρωικών σκαπανέων. Όμως ο Thomson υποστηρίζει ότι η λειτουργία του πολιτι-

σμικού κυκλώματος ενσωμάτωσε την εναλλακτική άποψη σε μια σύγχρονη επανα-
διατύπωση του θρύλου, μια «γενικευμένη, σχεδόν νοσταλγική, εκδοχή», η οποία
επιτρέπει στους σκαπανείς να λένε τις ιστορίες τους ενώ ταυτόχρονα «επαναδιατυ-
πώνουν ανεπαίσθητα το συντηρητικό νόημα του πολέμου, του εθνικού χαρακτήρα
και της αυστραλιανής ιστορίας».⁵²

Ορισμένοι άσκησαν κριτική στην τάση να ερμηνεύουμε πάντα τις ατομικές βιο-
αφηγήσεις ως προϊόν δημόσιου λόγου.⁵³ Όμως, λίγοι ερευνητές προφορικής ιστο-
ρίας υιοθετούν αυτή την άποψη. Όσοι έχουν εφαρμόσει τις θεωρίες του πολιτισμι-
κού κυκλώματος και της αυτοκυριαρχούμενης σύνθεσης για να βοηθηθούν στην
ανάλυση της διυποκειμενικής σχέσης μεταξύ μνημονικών αφηγήσεων και δημόσιων
λόγων ενδιαφέρθηκαν να φωτίσουν τον διάλογο με τον πολιτισμό που άλλοι α-
κούμε, ενώ ταυτόχρονα ενδιαφερόμαστε για τις συγκεκριμένες προσωπικές αφη-
γήσεις που λέγονται.

Φεμινιστικές προσεγγίσεις

Στην προφορική ιστορία οι φεμινίστριες είναι πιθανώς αυτές που ασχολήθηκαν
περισσότερο, σε επίπεδο πρακτικής και θεωρίας, με ζητήματα υποκειμενικότητας
και διυποκειμενικότητας. Πολλές φεμινίστριες ενστερνίστηκαν τη δυνατότητα της
προφορικής ιστορίας να οδηγήσει σε ανάκτηση της φωνής των καθημερινών γυ-
ναικών, να απελευθερωθούν οι εμπειρίες των γυναικών από την καταπίεση των πα-
τριαρχικών δομών και της γλώσσας. «Η προφορική ιστορία των γυναικών είναι
ένα φεμινιστικό ζήτημα», έγραψε το 1977 μία από τις πρωτοπόρους του κινήματος,
η Sherna Gluck:

Είναι η δημιουργία ενός νέου τύπου υλικού σχετικά με τις γυναίκες· είναι η επικύρωση
των γυναικείων εμπειριών· είναι η επικοινωνία μεταξύ γυναικών διαφορετικών γενεών·
είναι η ανακάλυψη των δικών μας ριζών και η ανάπτυξη μιας συνέχειας την οποία μας
έχουν αρνηθεί οι παραδοσιακές ιστορικές αναφορές.⁵⁴

Όμως, σύντομα αναγνωρίστηκε ότι το εγχείρημα της αποκατάστασης των γυ-
ναικείων φωνών ήταν πιο σύνθετο απ' όση αρχικά υπέθεσαν. Συζητήθηκαν δύο κύ-
ρια ζητήματα: η πιθανή ανισορροπία εξουσίας στη συνέντευξη, και οι δυσκολίες
που βίωναν οι γυναίκες για να εκφράσουν αυθεντικές εμπειρίες.

Η φεμινιστική ερευνητική μέθοδος πάντα απέρριπτε τη διεκδίκηση αντικειμε-
νικότητας στην προσέγγισή της. Πάντα την κινητροδοτούσε μια ιδεολογική τοπο-
θέτηση που επιχειρεί να εξηγήσει και να κατανοήσει την υποτέλεια των γυναικών και,
μέσω αυτής, να τις απελευθερώσει.⁵⁵ Σαν μεθοδολογία, αρχικά η προφορική ιστο-
ρία αντιμετωπιζόταν από τις φεμινίστριες ερευνήτριες σαν μέσο για να ακούσουν τις
αυθεντικές φωνές των γυναικών, οι οποίες μέχρι τότε είχαν φιμωθεί στις περιγρα-

φές των ιστορικών. Σύντομα, όμως, κατάλαβαν ότι για διάφορους λόγους η συνέντευξη προφορικής ιστορίας ήταν μια ατελής μέθοδος απελευθέρωσης της φωνής των γυναικών και πρόσβασης στη γυναικεία υποκειμενικότητα.

Πρώτον, υποστηρίχθηκε ότι οι γυναικείες φωνές διέθεταν μικρότερη νομιμοποίηση σε μια κοινωνία όπου οι γυναίκες ήταν δομικά καταπιεσμένες, και ότι οι ιστορίες που έλεγαν συχνά διαμορφώνονταν μάλλον από τους κυρίαρχους ή πατριαρχικούς λόγους παρά ήταν εκφράσεις των δικών τους συναισθημάτων ή της συνειδήσής τους. Η Dana Jack παρατηρεί ότι πρέπει να καταλάβουμε ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι γυναίκες επηρεάζεται από το πολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς τους, «ένα [πλαίσιο] που ιστορικά έχει εξευτελίσει τις δραστηριότητες των γυναικών». ⁵⁶ Για παράδειγμα, πρώιμες συνεντεύξεις με γυναίκες που εγκαταστάθηκαν στις ΗΠΑ αποκάλυψαν ελάχιστα πράγματα σχετικά με τις δικές τους εμπειρίες, καθώς οι ιστορίες τους διαμεσολαβούνταν από τις δραστηριότητες των ανδρών, «διότι πιστεύουν ότι η ιστορία φτιάχτηκε από τους άνδρες». ⁵⁷ Μια κοινή αντίδραση στις δικές μου συνεντεύξεις με γυναίκες είναι εκφράσεις όπως «δεν έκανα τίποτα σημαντικό» ή «δεν έχω τίποτα ενδιαφέρον να σου πω». Οι γυναίκες έχουν μια τάση να ελαχιστοποιούν τη σημασία των εμπειριών τους, επειδή αυτές συχνά δεν ταιριάζουν με ό,τι παρουσιάζεται σαν σημαντικό στο κυρίαρχο ιστορικό ρεύμα.

Δεύτερον, παρατηρήθηκε ότι μερικές ομάδες γυναικών έδειξαν μεγάλη αποστροφή ή δυσκολία να αφηγηθούν τη ζωή τους, επειδή δεν είχαν συνηθίσει να μιλούν δημόσια –δεν μπορούσαν να υιοθετήσουν τον αναμενόμενο από αυτές «τρόπο επίτευξης». Οι Anderson και Jack γράφουν για το «σιωπηλό κανάλι της γυναικείας υποκειμενικότητας», δηλαδή για τον τρόπο με τον οποίο σε μια συνέντευξη οι γυναίκες συχνά αποφεύγουν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και προτιμούν να περιγράψουν πράξεις. ⁵⁸

Τρίτον, έγινε αισθητό ότι οι «ειλικρινείς» γυναικείες φωνές ήταν πιο δύσκολο να ακουστούν, επειδή φιμώνονταν ή υποβιβάζονταν όταν η εμπειρία τους δεν συνέπιπτε με την αναμενόμενη –με βάση κυρίαρχες απόψεις– γυναικεία συμπεριφορά. ⁵⁹ Η Kristina Minister έγραψε για ένα «σύστημα επικοινωνίας που βασίζεται στο φύλο», εντός του οποίου οι γυναίκες τυπικά διαθέτουν μικρότερη εξουσία από τους άνδρες, και όπου χρησιμοποιούν την επικοινωνία για να εγκαθιδρύσουν οικειότητα και ισότητα, σε αντίθεση με τους άνδρες που χρησιμοποιούν τον λόγο με διαφορετικούς τρόπους, κυρίως για να επιβάλουν κυριαρχία. ⁶⁰ Διατυπώθηκε η άποψη ότι οι γυναίκες δυσκολεύονται να «μετατρέψουν τον εαυτό τους σε υποκείμενα αφήγησης». ⁶¹ Και, τελικά, και βασικά, η ίδια η συνέντευξη θεωρήθηκε από κάποιες «ανδρικό μοντέλο επικοινωνίας», μια «απροσωποποιημένη» συνάντηση που κυριαρχείται από την αντικειμενικότητα, από αποστασιοποίηση του ερευνητή, και βασίζεται στις ιεραρχίες του ακαδημαϊκού κόσμου. Με άλλα λόγια η συνέντευξη δεν βοηθούσε στην απε-

λευθέρωση των γυναικείων φωνών. ⁶² Πράγματι, οι Anderson και Jack υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες συχνά μιλούν για τον εαυτό τους με βάση τον τρόπο που νομίζουν ότι οι άλλοι τις προσλαμβάνουν: «δυσκολεύονται να απελευθερώσουν τις δικές τους υποκειμενικές φωνές από το «προσωπείο του αποδεκτού γυναικείου ρόλου». «Οι γυναίκες έχουν εσωτερικεύσει τις κατηγορίες με τις οποίες ερμηνεύουν τις εμπειρίες και τις πράξεις τους, κατηγορίες που 'εκπροσωπούν μια κατάθεση των επιθυμιών και της δυσαρέσκειας των ανδρών'». ⁶³

Σκοπός των φεμινιστριών που ασχολούνται με την προφορική ιστορία ήταν να δημιουργήσουν το κατάλληλο περιβάλλον στη συνέντευξη όπου οι γυναίκες θα μπορούσαν να μιλήσουν για τον εαυτό τους, επιτρέποντας την έκφραση «ειλικρινών φωνών». Η λύση που πρότειναν ήταν να περιορίσουν την ανισορροπία εξουσίας ανάμεσα σε ερευνήτρια και πληροφορήτρια. Επίσης, έχει υποστηριχθεί ότι αυτό διευκολύνει την παραγωγή μιας αφήγησης που επικεντρώνεται στον εσωτέρο εαυτό, κατ' αντιδιαστολή με τον κοινωνικό εαυτό, ότι απελευθερώνει την εσωτερικότητα, μια γυναικο-κεντρική προσέγγιση η οποία δεν τους δίνει απλώς χώρο να μιλήσουν αλλά αναγνωρίζει, επιπλέον, αυτά που έχουν να πουν με τους δικούς τους όρους και όχι με βάση κοινωνικά μοντέλα. ⁶⁴ Έτσι, για παράδειγμα, η δουλειά της Judy Young με Αμερικανίδες κινεζικής καταγωγής είχε σκοπό να τους επιτρέψει να πουν τις ιστορίες τους χωρίς να δεσμεύονται από τα παραδοσιακά και περιοριστικά πολιτισμικά μοντέλα, τα οποία καθορίζονται από την κυρίαρχη κοινότητα εντός της οποίας η ζωή τους γινόταν κατά κανόνα κατανοητή, μοντέλα όπως αυτό της «εξωτικής κινεζικής κούκλας» και της «ερωτικής Suzy Wong». Η Young, η ίδια Αμερικανίδα κινεζικής καταγωγής, περιγράφει πώς η θέση της ως μέλους της ίδιας κοινότητας της επέτρεψε να διαμορφώσει μια σχέση εμπιστοσύνης με τις γυναίκες που της παραχώρησαν συνέντευξη και πώς ακολούθησε τον ρόλο της «προσεκτικής ακροάτριας», προκειμένου να εκμαιεύσει τις βιοαφηγήσεις τους χρησιμοποιώντας μια προσέγγιση βιογραφικής διαδρομής [life-course]. ⁶⁵

Αυτές οι φιλοδοξίες είναι όλες συνεπείς με τον σκοπό των φεμινιστριών να γράψουν μια εναλλακτική ιστορία, η οποία αντιμετωπίζει ισότιμα τις εμπειρίες των γυναικών και την ερμηνεία τους από αυτές τις ίδιες. Οι στρατηγικές που προτείνονται περιλαμβάνουν την αντιμετώπιση της συνέντευξης σαν μια συζήτηση ή σαν μια κοινή εμπειρία, την προσαρμογή των γλωσσικών προτύπων στον τρόπο έκφρασης της αφηγήτριας, το διαφορετικό ντύσιμο, επιτρέποντας στις αφηγήτριες να θέσουν ερωτήσεις στην ερευνήτρια ή και να επηρεάσουν τα ερευνητικά ερωτήματά της και, τελικά, να αναλάβουν κάποια ευθύνη σε σχέση με την έρευνα. Κατά την άποψη της Kristina Minister το κλειδί για να απελευθερώσουμε τη γυναικεία υποκειμενικότητα είναι να αλλάξουμε αυτό που ονομάζει «πλαίσιο επικοινωνίας» και όχι να προσπαθούμε να αλλάξουμε την ίδια τη γυναίκα. Η Minister υποστη-

ρίζει ότι αν ακολουθήσουμε αυτά τα βήματα «η φεμινιστική προφορική ιστορία είναι διυποκειμενική ιστορία».⁶⁶ Η Geiger, παρουσιάζει περιληπτικά τη φεμινιστική προσέγγιση ως εξής:

Σε μια φεμινιστική σχέση μεταξύ ιστορικών που ασχολούνται με την προφορική ιστορία και γυναικών που παραχωρούν συνέντευξη οι υφιστάμενες διαφορές θα αναγνωριστούν και θα αναζητηθούν συνθήκες αμοιβαίου σεβασμού. Θα συζητηθούν ευθέως τρόποι συνεργατικής δημιουργίας [shared authority], η οποία εκφράζεται σε γραπτές αποδόσεις της προφορικής αφήγησης ή της ανταλλαγής απόψεων, καθώς και η ίδια η σχέση συνεργασίας και το προϊόν που θα προκύψει από αυτήν. Επίσης, μια φεμινιστική ερευνητική σχέση θα χαρακτηρίζεται από ειλικρίνεια σχετικά με τα όριά της.⁶⁷

Τα προβλήματα με αυτές τις προτάσεις έχουν ευρέως συζητηθεί.⁶⁸ Η βασική ένταση συνδέεται με το γεγονός ότι η ακαδημαϊκή ερευνήτρια δεν είναι πιθανό να απαλλαγεί από το στοιχείο της υποκειμενικότητάς της που προκαλεί την ανισότητα. Όσοι παίρνουν συνεντεύξεις διαθέτουν κάποια εξουσία, απλώς και μόνο από το γεγονός ότι κατέχουν μια θέση σε μια έρευνα, είτε είναι ακαδημαϊκή είτε κοινοτική. Όπως δηλώνει η Summerfield, «η ερευνήτρια καλλιεργεί, υποστηρίζει και επικυρώνει τον ερμηνευτικό ρόλο της αφηγήτριας, όμως τελικά η εργασία της ερμηνείας και ανάλυσης, καθώς και ο χρόνος και οι αναγκαίες δεξιότητες για να το κάνει, είναι δικές της».⁶⁹ Είναι σαφές ότι πρέπει να επιτευχθεί μια ισορροπία, όταν αναζητούμε μια λύση για το ερώτημα που έθεσε η Christine Borland, του τρόπου με τον οποίο θα έπρεπε «να παρουσιάσουμε την εργασία μας, έτσι ώστε η ερμηνεία να απιδεί σεβασμό στην ερμηνεία της αφηγήτριας χωρίς να παραιτηθούμε από την ευθύνη μας να παρουσιάσουμε τη δική μας ερμηνεία για την εμπειρία της».⁷⁰ Σε μια αναθεώρηση προηγούμενων απόψεών τους για τη φεμινιστική προφορική ιστορία, οι Armitage και Gluck υποστηρίζουν ότι το επόμενο βήμα είναι να προσπαθήσουμε να επιλύσουμε το πρόβλημα της «συνεργατικής παραγωγής νοήματος» [collaborative meaning-making], προκειμένου να αποφύγουμε διάσταση κατανόησης και παρερμηνείες που μπορούν να προκύψουν από διαμετρικά αντίθετες υποκειμενικές απόψεις ερευνήτριας και αφηγήτριας.⁷¹ Με άλλα λόγια, αναζητούν τρόπους να διευκολύνουν την παραγωγική αλληλεπίδραση των υποκειμενικότητων. Η άποψη αυτή αναπτύσσει περαιτέρω τη σκέψη του Michael Frisch, ο οποίος προέτρεψε τους ερευνητές να θεωρήσουν την προφορική ιστορία ως μια συνεργατική διαδικασία, αν και ο ίδιος έδινε έμφαση στην ενδυνάμωση [empowerment] του αφηγητή, ενώ, αντίθετα, οι φεμινίστριες ερευνήτριες έχουν υποστηρίξει ότι απαιτείται μεγαλύτερη ανοστοχαστικότητα από την πλευρά της ερευνήτριας, όχι μόνο ως ενός ατόμου που παίρνει μια συνέντευξη ή ως επιστήμονα αλλά και ως κοινωνικού όντος.⁷²

Ορισμένοι από τους εν λόγω προβληματισμούς σε σχέση με την ανισορροπία

εξουσίας στη σχέση της συνέντευξης δεν είναι πλέον τόσο πιεστικοί. Τουλάχιστον στη σύγχρονη δυτική κουλτούρα το ενδιαφέρον των μέσων επικοινωνίας για όλες τις πλευρές της προσωπικής ζωής και η εμφάνιση μιας «εξομολογητικής κουλτούρας», στα πλαίσια της οποίας οι άνθρωποι είναι έτοιμοι να μιλήσουν ανοιχτά δημοσίως για ένα φάσμα προσωπικών ζητημάτων, σημαίνει ότι η προσωπική εξομολόγηση δεν περιορίζεται πλέον στον καναπέ του ψυχαναλυτή. Είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι ιδιαίτερα οι γυναίκες έχουν αφομοιώσει αυτό το δημόσιο ενδιαφέρον για την προσωπική ζωή από τα γυναικεία και κοσμικά περιοδικά καθώς και από τα μέσα ενημέρωσης. Η δημόσια κατανάλωση των προσωπικών προβλημάτων των αναγνώστων και του καθημερινού αγώνα τους, αλλά και η παρουσίαση μερικών από τις πιο προσωπικές πλευρές σε τηλεοπτικά ριάλιτι σημαίνει ότι, όπως παρατηρεί η Summerfield, «οι γυναίκες προσέρχονται στις συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας με εμπειρίες από ένα εύρος εξομολογητικών περιστάσεων, από τις οποίες είναι πιθανό να επιλέξουν ένα μοντέλο [αφήγησης] που τους φαίνεται το καταλληλότερο».⁷³ Αυτό σημαίνει ότι πολλές πληροφορήτριες γνωρίζουν τι αναμένεται από αυτές και πιθανόν μπορούν να ανταποκριθούν στις προσδοκίες της ερευνήτριας, δηλαδή είναι πρόθυμες να θέσουν τον εαυτό τους, ως γυναίκες, στο κέντρο της ιστορίας, να φανερώσουν τα αισθήματά τους, να μιλήσουν ειλικρινά και ανοστοχαστικά για την υποκειμενική εμπειρία τους ως γυναίκες. Επιπλέον, η ανάπτυξη της ιστορίας των γυναικών και η διακίνηση περιγραφών για τον ρόλο τους στα δημόσια πράγματα έχει δημιουργήσει ένα περισσότερο επεκτατικό πλαίσιο υποδοχής των γυναικείων προσωπικών ιστοριών. Όμως, πάντα θα υπάρχουν άτομα και ομάδες που θα αγωνίζονται να αποκτήσουν αυτοκυριαρχία, λόγω της δυσκολίας να εντάξουν τις υποκειμενικές εμπειρίες τους στις κυρίαρχες αφηγήσεις. Για παράδειγμα, οι μεγαλύτεροι ηλικιακά γκέι και λεσβίες, των οποίων η σεξουαλική ταυτότητα καταπίεστηκε για το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους, είναι πιθανό να αγωνιστούν να συνθέσουν συνεκτικές βιοαφηγήσεις, εν μέρει επειδή οι εμπειρίες τους και ο τρόπος που τις έχουν βιώσει ίσως είναι δύσκολο να εκφραστούν στο γλωσσικό και πολιτισμικό πλαίσιο μιας πιο απελευθερωμένης κοινωνίας.

Η ενασχόληση των φεμινιστριών με ζητήματα διυποκειμενικότητας κατά τη συνέντευξη είχε ιδιαίτερα σημαντικές συνέπειες στην πρακτική γενικότερα της προφορικής ιστορίας. Σήμερα, μεταξύ των ερευνητών προφορικής ιστορίας αποτελεί κοινό τόπο ότι η συνέντευξη αποτελεί μια διυποκειμενική συνάντηση και αυτό έχει δημιουργήσει γόνιμες σκέψεις αναφορικά με τον τρόπο που οι μνημονικές αφηγήσεις παράγονται και μπορούν να παραχθούν. Πράγματι, σήμερα τα ζητήματα που έθεσαν οι φεμινίστριες θεωρούνται περισσότερο εφαρμόσιμα στην πρακτική της προφορικής ιστορίας. Η έκκληση του Frisch να υπάρξει μια «συνεργατική δημιουργία» μεταξύ ερευνητή και πληροφορητή, μια προσπάθεια να «ανακατανεμηθεί η διανοητική

εξουσία» προκειμένου να ελαττωθεί η σχέση ιεραρχίας που προκαταβολικά υπάρχει στην ερευνητική διαδικασία, αποτελεί μια σχετική απάντηση στο πρόβλημα. Θα επιστρέψουμε στο ζήτημα αυτό στο Κεφάλαιο 8.

Πρακτική

Σήμερα αποτελεί κοινό τόπο οι οδηγοί προφορικής ιστορίας να ενθαρρύνουν τους ερευνητές να στοχαζονται καθαρά, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, σχετικά με τον δικό τους ρόλο και να αποδέχονται τις διυποκειμενικότητες που είναι παρούσες σε μια συνέντευξη. Αλλά πώς μπορεί να γίνει αυτό; Είναι σχετικά εύκολο να δώσουμε στον αναγνώστη πληροφορίες για τις ταυτότητες των ερευνητών, όμως είναι δύσκολο να γνωρίζει πώς να τις χρησιμοποιήσει. Έχει μικρή αξία το να πληροφορήσω τον αναγνώστη για το [κοινωνικό] φύλο μου, την εθνότητα και την κοινωνική μου τάξη, εκτός αν τον πληροφορήσω για το τι συνέπεια είχαν σ' αυτούς από τους οποίους πήρα συνεντεύξεις. Είναι δύσκολο να εντάξουμε μια ολοκληρωμένη ανάλυση της λειτουργίας της διυποκειμενικότητας σε ένα ερευνητικό αποτέλεσμα.

Οι Anderson και Jack υποστηρίζουν ότι πρέπει «να μάθουμε να ακούμε», για να επιτύχουμε τη μεθοδολογική μετατόπιση από «συλλογή πληροφοριών, όπου η προσοχή είναι στραμμένη στις σωστές ερωτήσεις, στη διαντίδραση, όπου το επίκεντρο είναι η διαδικασία, η δυναμική εκτύλιξη των απόψεων του υποκειμένου», προκειμένου να αποκαλύψουμε τις απόψεις που εισφέρουν οι πληροφορητές.⁷⁴ Αυτό είναι απλώς το πρώτο στάδιο. Το δεύτερο είναι ότι [ο ερευνητής] πρέπει να είναι ενήμερος σχετικά με τις λογοθετικές κατασκευές που είναι διαθέσιμες στους πληροφορητές, τόσο τη στιγμή μιας εμπειρίας που εξιστορούν αλλά και αργότερα. Το τρίτο είναι να γνωρίζει τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα στην ίδια τη συνέντευξη. Ο συνδυασμός αυτών των τριών επιπέδων ανάλυσης μπορεί να επιτρέψει στον ερευνητή να κατανοήσει πώς οι άνθρωποι, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, προχωρούν στην ανακατασκευή του παρελθόντος τους με ενεργητικό και δημιουργικό τρόπο.

Ένα παράδειγμα από τη δική μου έρευνα προφορικής ιστορίας θα μπορούσε να βοηθήσει στην περιγραφή των τριών σταδίων που περιγράψαμε παραπάνω. Το 2002 πήρα έναν μικρό αριθμό συνεντεύξεων, από γυναίκες που κατοικούσαν στα νησιά Shetland. Οι συνεντεύξεις αποτελούσαν μέρος ενός μεγαλύτερου ερευνητικού προγράμματος μελέτης της ιστορίας των γυναικών και των σχέσεων φύλου σ' αυτήν την περιοχή της Μ. Βρετανίας. Η μία απ' αυτές που μου παραχώρησαν συνέντευξη, η Mary Ellen Odie, μου προτάθηκε ως ειδική στην ιστορία των γυναικών στα νησιά Shetland. Ήταν μια ενθουσιώδης ερασιτέχνης ιστορικός και εκ γε-

νητής κάτοικος της περιοχής. Μου είπε ιστορίες από τις προσωπικές της αναμνήσεις, ιστορίες που άκουσε από τους συγγενείς της και στην κοινότητα, αλλά και ιστορίες που άντλησε από αρχεία. Η τοποθέτηση της Mary Ellen καθοριζόταν από το γεγονός ότι ήταν κάτοικος της περιοχής με μεγάλη γνώση των οικογενειών της περιοχής και των εθίμων του τόπου, όμως ήταν και μια γυναίκα με σεβασμό για το παρελθόν και για ό,τι αυτό μπορεί να σημαίνει. Η αφήγησή της δημιουργήθηκε στο πλαίσιο ενός πολύ διαδομένου δημόσιου λόγου στα νησιά Shetland για το σθένος, την αντοχή και τη δύναμη των γυναικών κατά το παρελθόν, σε μια εποχή που ήταν αριθμητικά περισσότερες από τους άνδρες. Και η Mary Ellen γνώριζε ότι εγώ, μια επαγγελματίας ιστορικός των γυναικών, την προσέγγισα σαν μια τοπική αυθεντία. Αμέσως αναπτύχθηκε μια αμοιβαία συμπάθεια: ήμασταν και οι δύο ενθουσιασμένες που θα συζητούσαμε για ένα σημαντικό και για τις δυο μας θέμα. Το απόσπασμα που ακολουθεί από τη συνέντευξη με τη Mary Ellen μας βοηθάει να κατανοήσουμε τη διυποκειμενική δυναμική που ήταν παρούσα στη συνέντευξη. Εδώ μιλάμε για το «κενό πείνας» –την περίοδο μετά το τέλος της σοδειάς των σιτηρών και πριν τη νέα συγκομιδή:

Όμως αυτό το κενό πείνας θα πρέπει να ήταν πολύ τρομακτικό. Και ένα πράγμα σε σχέση με τις γυναίκες που σίγουρα ξέρω επηρέαζε τους ανθρώπους στο North Yell, ιδιαίτερα έχουμε τον Palmers Evans [τοπικός γιατρός], ένα πολύ χαρακτηριστικό σημείωμα στο τέλος της λίστας με τα ονόματα των ανθρώπων, ήταν ο λιμός της πατάτας που συνέβη τον δεύτερο χρόνο αφότου στην Ιρλανδία και στο North Yell καταστράφηκε η σοδειά. Ήταν τότε που [...] τέθηκε σε ισχύ το πρόγραμμα για τους «δρόμους του αλευριού»* στο North Yell μετά από εκείνο το χρόνο. Αλλά όχι, αυτό πρέπει να έγινε λίγο νωρίτερα, αφότου τα κενά πείνας μεγάλωσαν πολύ στο τέλος της δεκαετίας του τριάντα, ήταν μια πολύ, μα πολύ κακή εποχή. Προκύπτει, σου λέω, αυτό που προκύπτει εντελώς παραστατικά είναι στη Napier Commission [Βασιλική Επιτροπή σχετικά με το σύστημα καλλιέργειας] όπου οι άνθρωποι περιγράφουν τι ακριβώς σήμαινε να έχεις το τελευταίο γεύμα και μετά να έχεις μόνο τα απολύτως βασικά. Η γιαγιά μου ήξερε πώς να μαγειρέψει ένα ψαρόνι, το πιστεύεις; [...] Το 1851 ο άντρας της πνίγηκε και βρέθηκε πραγματικά σε άθλια οικονομική κατάσταση. Και [ότι] έπιαναν ψαρόνια με τα όπλα; Ήταν απλά μια κατασκευή με ένα ξύλο κι ένα σκοινί, όταν αυτά τα καπμένα το ακούμπησαν, έπεφτε και έπιαναν τα ψαρόνια. Μαγείρευαν και στρείδια και μπουρούδες της θάλασσας και όλα αυτά. Έτσι πάντα ήταν ένα είδος μότο, όταν σκεφτόμασταν ότι η μητέρα μου ήταν λίγο κακιά [...] και λέει ότι ποτέ δεν χρειάστηκε να φάω μπουρούδες της θάλασσας όπως η γιαγιά μου.⁷⁵

Εδώ η Mary Ellen συνδυάζει προσωπική και οικογενειακή μνήμη, τοπική έρευνα και τεκμηριωμένη ιστορία, όλα στο πλαίσιο ενός λόγου σχετικά με την πο-

* Meal Roads: πρόγραμμα πρόνοιας για την αντιμετώπιση του λιμού. Προέβλεπε την κατασκευή δρόμων στα Shetlands και οι εργάτες πληρώνονταν με αλεύρι.

λυμήχανη, σκληρά εργαζόμενη γυναίκα, και τον οποίο κατέγραψα στο πλαίσιο μιας συνέντευξης που έγινε για να μάθω σχετικά με την ιστορία των γυναικών στα νησιά Shetland. Η διυποκειμενική σχέση μου με τη Mary Ellen, σε ένα πλαίσιο κοινής παραδοχής της σημασίας της ιστορίας των γυναικών, είναι σχεδόν βέβαιο ότι επηρέασε όσα μου είπε, όσα περιέλαβε [η αφήγησή της], καθώς και τις αναφορές σε ιστορικές πηγές, όλα δεμένα μαζί σε μια οικογενειακή και νησιώτικη αφήγηση.

Ένα ωραίο αλλά πολύ διαφορετικό παράδειγμα εφαρμογής αυτής της αναλυτικής διαδικασίας είναι η επιμελής και καλά μελετημένη έρευνα από τον Graham Dawson ενός γεγονότος που συνέβη το 1972, γνωστού ως Bloody Sunday, όταν βορειοϊρλανδοί πολίτες σκοτώθηκαν από βρετανούς στρατιώτες σε μια πορεία διαμαρτυρίας σχετικά με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ένα κρίσιμο γεγονός που σηματοδοτεί τις λεγόμενες «φασαρίες» (The Troubles) στη Βόρεια Ιρλανδία. Ο Dawson έκανε μια σε βάθος και πολυστρωματική ανάλυση της κατασκευής υποκειμενικότητων καθώς οι άνθρωποι επιχειρούσαν να θυμηθούν τα τραυματικά γεγονότα. Παρακολουθεί προσεκτικά τα διάφορα επίπεδα επίσημης και λαϊκής ερμηνείας, τις αναμνηστικές εκδηλώσεις και αναπαραστάσεις των γεγονότων για μια περίοδο μεγαλύτερη των τριάντα ετών, μέσω των οποίων οι άνθρωποι προσπαθούν να αφηγηθούν τι συνέβη. Γράφει:

[...] η πιθανότητα κάθε άτομο να διαμορφώνει την αφήγησή του/της γι' αυτήν την πολύπλευρη, υποκειμενική σχέση με το παρελθόν εξαρτάται από μια σχέση με τους άλλους, αυτούς που ακούν, συνεισφέρουν τις προσωπικές αναμνήσεις τους και επανερμηνεύουν τα νοήματα που παράγονται: πρόκειται, αναγκαστικά, για μια «συλλογική, διυποκειμενική υπόθεση».⁷⁶

Τελικά, ο Dawson περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι διαστάσεις της διυποκειμενικότητας, σε όλα τα επίπεδα –ο διάλογος του ερωτώμενου ή μάρτυρα στα συμβάντα με τις ιστορίες ή τους μύθους που κυκλοφορούν σχετικά με αυτά, καθώς και ο διάλογος του ερωτώμενου με τον Dawson– επηρεάζουν τη μνήμη των ανθρώπων, το πώς ανακαλούν μια ιδιαίτερα τραυματική εμπειρία μέσα από το πρίσμα της ομιλίας, της ειδοσεογραφίας και των ιστορικών κειμένων.

Συμπεράσματα

Η συνέντευξη προφορικής ιστορίας είναι μια συζήτηση που προσανατολίζεται σε τρεις κατευθύνσεις: ο πληροφορητής εμπλέκεται σε μια συζήτηση με τον εαυτό του, με τον ερευνητή και με τον πολιτισμό. Η πρόκληση για τον ιστορικό είναι να αναλύσει και να αποκωδικοποιήσει αυτές τις συζητήσεις, έχοντας κατά νου ότι καθε-

μία επηρεάζεται από τις υπόλοιπες. Πρόκειται για μια δύσκολη διαδικασία, η οποία, όπως λέει ο Ron Grele, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν ακούμε πολύ προσεκτικά. Αν το κάνουμε, είναι δυνατόν να απομονώσουμε αυτό που ονομάζει «η προβληματική» [the problematic], το θεωρητικό και ιδεολογικό πλαίσιο που επηρεάζει τη συνέντευξη.⁷⁷

Ζητήματα σχετικά με την υποκειμενικότητα επηρεάζουν ολόκληρη τη διαδικασία της προφορικής ιστορίας, από τη διεξαγωγή της συνέντευξης μέχρι την ανάλυση και τη συγγραφή της έρευνας. Είναι τόσο βασικό ώστε έχει συνέπειες σε όλα τα ερμηνευτικά μοντέλα για τα οποία συζητάμε σ' αυτό το βιβλίο. Όπως έχουμε δει, οι σχέσεις εξουσίας είναι αναπόσπαστο μέρος της σχέσης που αναπτύσσεται στη συνέντευξη. Η μνήμη διαθλάται διαμέσου της υποκειμενικότητας που κατασκευάζεται από αυτόν που παραχωρεί τη συνέντευξη, και διαμορφώνεται από τις διυποκειμενικές σχέσεις μεταξύ ερωτώντος και ερωτώμενου. Η επιτέλεση του αφηγητή εξαρτάται από την υποκειμενική τοποθέτηση που υιοθετεί στη συνέντευξη. Το στυλ της αφήγησης και η αποτελεσματικότητά της εξαρτώνται από την ικανότητα να επιτύχουμε μια αυτοκυριαρχούμενη σύνθεση [composure], να βρούμε ένα μέρος εντός των πολιτισμικών λόγων όπου κάποιος αισθάνεται αρκετά άνετα ώστε να πει την ιστορία του.